

318

KRIJGSGESCHIEDKUNDIGE STUDIE OVER DE VERDEDIGING
DER BATAAFSCHE REPUBLIEK IN 1799,

DOOR

G. J. W. KOOLEMANS BEIJNEN.

(Vervolg van N°. 4, bladz. 195.)

Intusschen was men ook in *Den Haag* meer aandacht gaan schenken aan hetgeen op de Groninger en Friesche kusten voorviel. Zoo meldde de A. v. M. den 25sten Juli aan het U. B., dat hij, »ten einde de defensie op de Wadden zooveel mogelijk te versterken, had gemeend een tjalkschip, als daartoe uitnemend geschikt, te moeten aankoopeu voor f1200 en hetzelfde met 40 manschappen ter commando te moeten opdragen aan den persoon van S. J. HESSELS, bijzonder op die vaarwaters bekend, en wijders ter welgemelde einde nog te moeten inkoopē een bovenlandsche aak voor de somma van f250, welke beide vaartuigen zoodanig zullen worden gearmeerd, als waardoor dezelve het best aan het oogmerk zullen kunnen beantwoorden" (1).

Ook was den 17den Juli aan STORY opgedragen, nadat hij in het begin dier maand eene inspectie had gehouden over de maritieme macht op de Zeeuwsche stroomen en hetgeen verder tot de defensie der zuidelijke linie behoorde, den staat van verdediging in *Friesland* en *Groningen* na te gaan, »en de nog aan te wenden middelen tot dekking der kusten dier gewesten en beveiliging van de vaart op de Eems en de Wadden ten spoedigste en op de meest voldoende wijze daar te stellen." SPOORS schijnt hem, tijdens hij daar was, verschillende wenken omtrent een en ander te hebben gegeven en verschillende vragen te hebben gesteld.

Althans in het half verbrand, secreet verbaal van den A. v. M. ligt een schrijven van STORY aan den A. v. M., dd. *Groningen* 30 Juli:

Uwe secreete van den 28sten dezer met militaire expeditie aan mij verzonden, wordt mij heden alhier ter hand gesteld. Het is mij niet mogelijk dezelve volledig te beantwoorden, vóórdat ik *in loco* alles, wat tot den veiligheidsdienst der Wadden meerder in het werk gesteld kan worden,

(1) Gewone Notulen van het U. B. 31 Juli N°. 26.

opgenomen hebbe. Ten spoedigste vertrek ik naar *Delfzijl*, alwaar ik alles zal concentreeren om de monden van de Eems van vijandelijke vaartuigen te zuiveren, en daartoe, wanneer onze macht maar eenigszins aan die van den vijand gelijk is, gedurende mijne presentie eene generale expeditie ordonneeren. Ik zal wijders tot bereiking van dit oogmerk de twee bij *Ameland* liggende galeien naar *Delfzijl* doen verzeilen en te zelfden einde de noodige orders voor de hulk *De Draak*, die in het Vlie ligt en deze reize *buitenom* moet doen, des noodig expedieeren.

Het detachceeren van een schip van linie en twee fregatten naar de monden van de Eems is **VOLSTREKT ONUITVOERLIJK**, naardien de Engelsche vloot het gat van *Tewel* zelden, en bij goed weer en oostelijke winden in het geheel niet verlaat.

Wees intusschen zeker, dat ik alle middelen, die mij maar eenigszins dienen kunnen, bij de hand zal vatten, om aan Uw billijk verlangen te beantwoorden — dat ik zelfs *wagen* zal dan, wanneer ik een gelijke kans niet kan berekenen, mij in allen gevalle verantwoord rekenende door de noodzakelijkheid, meer dan door het aanhoudend geschreeuw van hersenlooze bedillers.

Den 10den Augustus zond **STORY** uit Rotterdam het verslag van zijne bevinding. Na de opdracht vermeld te hebben, gaat hij daarin als volgt voort:

Mijn last tweeledig zijnde, als:

I. de defensie der kusten zelve, en

II. de veiligheid van de vaart op de Eems en Wadden, zal ik mijne gevoelens en verrichtingen rakende het 1ste punt en daarna die betrekkelijk het 2de aan Uwe overweging en approbatie submitteeren.

Ingevalle de vijand eene onderneming tegen dit gedeelte der Republiek mocht wagen, kan dezelve aanvankelijk alleen gericht wezen *tegen de eilanden, om daarna tegen de vaste kust te ageeren, of direct tegen de kust zelve*. Het eerste oordeel ik niet waarschijnlijk, vooreerst omdat hij tot zijne onderneming niet noodig heeft zich van die eilanden tot het dadelijk effectueeren eener landing op de vaste kust meester te maken; en ten tweede omdat hij door zich vooraf bezig te houden met eene invasie der eilanden natuurlijk de attentie op de defensie der kust doet vestigen en gelegenheid geeft of liever de pressante noodzakelijkheid zelve aanwijst om de troepen naar dit gewest en de meest bedreigd wordende punten te doen trekken; terwijl hem dit het voordeel der verrassing beneemt en de geheele landing veellicht vruchteloos zou doen afloopen, voordat hij gelegenheid heeft zich in de forme eener armee te vestigen, of van eenige vaste punten te empareeren. Dan gesteld, dat de vijand tot zijne onderneming tegen den vasten wal vooraf de eilanden noodig had, gesteld zelfs dat men uit alle apparentiën moreel zeker was, dat hij zich daarvan directelijk meester zou maken, ook in dat geval is het volstrekt onmogelijk die eilanden in zoodanigen staat

van defensie te stellen, dat dezelve een welgemeenden vijandelijken aanval zouden kunnen afweren; terwijl men bovendien, door dit al te ondernemen, de landmacht in vele geheel van elkander afgescheiden en zonder combinatie werkende korpsen zoude verdeelen, wier retraite zeer bezwaarlijk, zoo niet geheel onmogelijk zoude zijn, wanneer overmacht de bezettingen dezer eilanden tot den aftocht drong of de verdediging der vaste kust het bijeen-trekken onzer force noodzakelijk maakte.

Veeleer zoude ik met den Generaal DU MONCEAU, met wien ik breedvoerig op dit punt geconfereerd heb, van gevoelen wezen, dat de aanval, wanneer het op dit gewest gemunt is, dadelijk tegen de vaste kust zal gedirigeerd worden; te meer daar dezelve eene landingsplaats aan de hand geeft, die door deszelfs locale situatie als het ware voor eene goede reüssite waarborgt: ik bedoel de *Quelder*, een streek lands gelegen aan de Groninger kust, welke de landing overal doenlijk en op vele plaatsen, zooals bijv. *dwaars van de wadton* zeer gemakkelijk maakt, behalve dat de vijand daar eene zeer nombreuse menigte hoornvee, dat aldaar geweid wordt en hetwelk juist door die verbazende menigte niet lichtelijk naar elders kan verdreven worden, vooral niet wanneer de vijandelijke aanval maar eenigszins bij surprise geschiedt, oogenblikkelijk op de landingsplaats zelve de eerste behoefte voor eene aanzienlijke armee gedurende een geruimen tijd voorhanden vindt.

De defensie moet zich uit dien hoofde direct bij den vasten wal zelve bepalen, terwijl de middelen tot dezelve dienende, naar mijn oordeel, *voornamelijk* bestaan in een genoegzaam getal troepen, welke op onderscheidene en zoodanige punten moeten verdeeld worden, dat zij het meest *à portée* zijn, om met vrucht het eerste doordringen, en voornamelijk te kunnen beletten, dat de vijand zich van geene vaste punten meester maakt. Gaarne wil ik gelooven, dat de onzekerheid, op welk gedeelte der Republiek de vijandelijke toerusting gemunt zijn, niet permitteert, dat men een groot gedeelte van onze landmacht in zulk een verafgelegen gewest samentrekt, dan het is echter niet minder noodzakelijk, dat er ter dispositie van den Generaal DU MONCEAU ten minste zoovele troepen in *Groningen* zelf voorhanden zijn, dat hij zich staande kan houden, zoolang totdat de noodige versterking aangerukt zij. De macht, die hij voor het tegenwoordige in de eerste oogenblikken van den aanval kan employeeren, is op verre na hiertoe niet sufficiënt. De voordrachten, door den Generaal ten opzichte van dit bezwaar reeds gedaan en waarvan hij mij de voornaamste motieven heeft gecommuniceerd, zijn, naar mijn gevoelen, zoo solide, dat ik het nutteloos vind hierover verder te detailleeren.

Het emplooi, hetwelk van onze navale macht tot defensie aan dien kant gemaakt kan worden, bestaat alleen in het dekken der zeegaten; voorts om, wanneer de vijand tegen alle waarschijnlijkheid zich eerst van de eilanden meester mocht maken, den overtocht van daar op de vaste kust

zooveel mogelijk te beletten; en eindelijk om intijds door seinen en anderszins de aannadering van den vijand te communicceeren.

De respectieve positiën onzer gewapende vaartuigen, benevens de punten, waarop zij zich in geval van nood moeten retireeren, zal ik de eer hebben, u hieronder bij de bijzonderheden, die het tweede gedeelte van mijnen last concerneeren, mede te deelen, daar die positiën zoodanig ingericht zijn, dat zij tevens dienen om de vaart op de Wadden te beveiligen.

Ik heb wijders noodig geoordeeld, de buiten-tonnen in de zoogenaamde Friesche- en Groninger-gaten weg te doen nemen en mij te dien einde bij den President van het Departementaal Bestuur van de Eems geadresseerd, met aandrang van zulks ten spoedigste te willen doen effectueeren. Het overige moet men van een genoegzaam getal troepen en het beleid van den Generaal DU MONCEAU verwachten.

Thans tot het tweede gedeelte van mijnen last overgaande, rakende de veiligheid van de vaart op de rivier de Eems en de Wadden, vind ik mij verplicht, eenige korte aanmerkingen te suppediteeren met betrekking tot de neutraliteit van het Pruisisch grondgebied, welke op de rivier de Eems gerespecteerd moet worden, daar deze bijzonderheid de middelen, welke wij anderszins voor de veiligheid van de koopvaart nog in het werk zouden kunnen stellen, zeer nauw beperkt.

De Kapitein-Luitenant VAN KERVEL had zich voor mijn arrivement te *Delfzijl* reeds alle mogelijke moeite gegeven, om eenige juiste informatiën te bekomen, hoeverre eigenlijk het Bataafsche gebied op de Eems zich uitstreckte. Ik zelf heb mij te dien opzichte bij elk, wien ik giste hiervan iets te kunnen weten, geïnformeerd; dan geheel vruchteloos. Over het algemeen oordeelt men, dat de Republiek hoegenaamd geen gebied op de Eems heeft, doordien ten minste het meerendeel tonnen in dezelve door den Koning van *Pruisen* gelegd zijn en ook onderhouden worden. Anderen zeggen, dat het Bataafsche gebied *zich uitstrekt zooverre men van den oever met een ploegijzer kan werpen*. Dit laatste oordeel ik in effecte de beteekenis te hebben, welke bij het eerste direct uitgedrukt wordt.

Deze omstandigheid intusschen belet ons, het geweld der Engelschen aan onze kanonneerbooten, koopvaardij- en andere vaartuigen, met schennis dier neutraliteit gepleegd, te straffen en belet ons zelfs onzen koophandel op die rivier te beschermen.

Op mijne reis naar de kusten van *Groningen* had ik mij het plan gevormd, om eene generale expeditie de Engelsche vaartuigen, waarmede zij hunne strooperijen op het Wad ten uitvoer brengen, te doen opzoeken, aan te tasten en te vernielen: dan spoedig moest ik van dit ontwerp afzien, toen ik geïnformeerd werd, dat zij, zich op neutraal gebied ophoudende, wel zoo voorzichtig zijn, om tegen eene superieure of gelijke macht niets te ondernemen, zich geheel op de neutraliteit, welke zij weten, dat door ons gerespecteerd blijft, verlatende.

De koopvaardij-schepen, welke uit de Hollandsche havens komende de Eems afzeilen, zoude men zeer gemakkelijk op die rivier kunnen convoyeeren; dan ook al zonder vrucht. Alles vaart onder neutrale vlag en dit juist belet ons hen, wanneer zij door den vijand aangetast of op hunne reis verhinderd worden, te beschermen. Op een neutraal grondgebied kan immers door de Bataafsche vlag geene protectie aan vreemde schepen verleend worden! Hij, wien dit gebied behoort, is alleen bevoegd, alle schennis van hetzelfde te verhoeden en te straffen.

Men verliest zich in tallooze gissingen en zwarigheden, wanneer men, stellende dat de Eems van den eenen oever tot den anderen geheel neutraal is, in aanmerking neemt, dat onze gewapende vaartuigen, die op twee kabellengten van *Delfzijl* ten anker liggen, zich op een neutraal gebied bevinden, en dat zij uit dien hoofde moeten aanzien, dat geheele convooien van Engelsche koopvaarders onder de vlag dier natie, zooals reeds onderscheidene malen heeft plaats gehad, tot binnen het bereik van hun geschut niet alleen ongestoord doorzeilen, maar zelfs dikwerf om tij te stoppen of andere redenen ten anker komen. Meer pressanter nog worden deze zwarigheden voor onze officieren, zoowel die der landmacht, welke de bezetting van *Delfzijl* uitmaakt, als die, welke eenig vaartuig van oorlog aldaar commandeeren, wanneer men de mogelijkheid in aanmerking neemt, dat de Engelschen het te eeniger tijd zullen wagen, om met een getal, om het even oorlogs- of koopvaardij-schepen, voor *Delfzijl* en wel zeer dicht aan den wal ten anker te komen. De Engelsche Kapitein JAMES BOORDER, die u uit de correspondentie, welke de Kapitein-Luitenant betrekkelijk de door ons genomen sloep van de *Pylades* met hem gehouden heeft, reeds bekend is, liet bij eene zekere gelegenheid doch mondeling aan VAN KERVEL zeggen, dat hij, zich gerustelijk op de neutraliteit van de Eems verlatende, voornemens was bij gelegenheid, wanneer hem zulks geluste, een zijner kanonneerbooten onder *Delfzijl* ten anker te doen komen.

Ik meen hiermede in het kort, doch genoegzaam voldongen aangetoond te hebben, dat wij ons niet in de mogelijkheid bevinden, de vexatie van den vijand op de Eems te beteugelen, noch te keer te gaan. Ik gevoel, dat deze verklaring voor onzen kwijnenden koophandel niet zeer troostlijk is; en hierom wensch ik niets vuriger dan dat ik mij in mijne opinie vergis, of dat het Gouvernement *des mogelijk* door positieve orders en bepalingen de geopperde zwarigheden kan wegnemen; in welk geval ik gereedelijk alles zal in het werk stellen, wat ons vermogen slechts eenigermate toelaat. De moed onzer brave manschappen, bij de onlangs plaats gehad hebbende gebeurtenis op de Wadden en Eems betoond, en bijzonder het nemen van *the Field*, onaangezien een convooi verre superieur aan onze daarbij tegenwoordig geweest zijnde kanonneerbooten — dit alles waarborgt mij dat ik niet vruchteloos zoude ageren.

Ik heb mij uit hoofde mijner bevinding van hetgeen de neutraliteit van de

Eems betreft en de zwaarigheden, daaruit resulterende, in de beveiliging van de scheepvaart moeten bepalen bij de Wadden, als behoorende onder het gebied der Republiek. Mij hiertoe door Uwe resolutie van den 17den Juli ll. en speciaal door Uwe autorisatie tot de aanhuring van het noodige getal vaartuigen, voor de defensie dienstig, in staat gesteld vindende, heb ik geoordeeld van onze macht geen beter emplooi te kunnen maken dan door de zeegaten, als de toegangen tot het Wad, zooveel mogelijk te verzekeren. Ingevolge van dien heb ik onze gewapende vaartuigen verdeeld in twee divisïën, waarvan de eerste onder onmiddellijke orders van den Kapitein-Luitenant VAN KERVEL staande, in het algemeen hare vaste positie heeft bij de Wadton, om van daar te kruisen op de Ooster- en Wester- Eems en den toegang tot de *Quelder* te dekken.

De tweede divisie wordt onder het commando van VAN KERVEL gecommandeerd door den 1sten Luitenant HUGUES, om van hare onderscheidene positiën bij en tot dekking van de gaten naar gelegenheid te kruisen over en langs de Wadden, bepaaldelijk tusschen *Delfzijl* en het Vlie.

Ik heb mij zeer veel moeite gegeven, om door middel van seinen eene correspondentie tusschen de beide divisïën daar te stellen, dan hierin niet volkomen kunnen reüsseeren door de verre distantie, welke er van de bepaalde positiën tusschen de eene en andere is, en voornamelijk door de noodzakelijkheid van de vaartuigen zooveel mogelijk te doen kruisen. De kustseinen echter zijn, volgens rapporten, welke mij dienaangaande gegeven zijn, voldoende, om de aannadering van den vijand op de voornaamste punten te communiqueeren.

Gaarne had ik gewenscht *de Gier*, *de Crash* en *de Draak* bij de eerste divisie tot dekking van de *Quelder* te kunnen voegen; dan daar zij met geene mogelijkheid, aangezien hunnen diepgang, binnendoor naar dit punt kunnen verzeilen, en buitenom aan eene verre superieure macht geëxponeerd zijn, heb ik de eerst- en laatstgenoemde tot dekking van het Vlie, mede een zeer gewichtigen post, moeten laten:

terwijl ik *de Crash* in het Friesche Gat tusschen de *Engelschmanplaat* en *Schiermonnikoog*, een post, welken zij reeds betrokken had, voor vast heb doen plaatsen.

De corvet *de Lynx*, wier officieren op een na alle krijgsgevangenen waren, en op verre na niet genoegzaam geëquipeerd was, heb ik, door de eerstgemelden van boord te doen vertrekken, en wijders voor hare equipering de noodige orders te stellen, uit hare werkeloze positie voor *Delfzijl* in actieven dienst gesteld, en geposteerd aan den *zuidpunt van den Ransel*, waar de beide *Eems* in elkander loopen (1).

Twee galeien, tot de eerste divisie behoorende, zijn gelast, om op de beide Eems en het Wad te kruisen met de kanonneerbooten *de*

(1) Zie plaat VIII in *De Militaire Spectator* 1893, N°. 10.

Otter, de Scorpioen, de Spin en de Kever, alle station houdende bij de wadton;

eene andere galei in de *Noorman* voor *Schiermonnikoog* met de kanonneerboot *de Adder*, benevens de barkassen *de Washington* en *Leijden*, om van daar te kruisen in het Friesche gat en naar gelegenheid het Wad op.

De vierde galei moet in het Pinkegat post vatten, benevens de kanonneerboot *de Vos* en de barkassen *Gelderland* en *Utrecht*, kruisende op het *Pinkewad*. De barkas *Chimera* van *Amsterdam*, met sjouwers geëquipeerd, is door mij gelast, de aangehuurde snikken naar *Amsterdam* te convoyeeren, zullende deze barkas na haar retour bij dezen laatstgemelden post geplaatst worden.

De snikken, tot welker aanhuring ik geautoriseerd ben, zullen, zoodra zij te *Amsterdam* in gereedheid gebracht en elk met drie- à vier *Wers* gearmeerd zijn, op de onderscheidene posten bij de galeien geplaatst, en de tjalken op het wad zelf gestationneerd worden.

De *Zeeduivel* en de *Lasteraar* heb ik tot meerder dekking van het Friesche- en Groninger- gat bestemd.

De meeste dezer positiën heb ik reeds aldus gevonden, zoo ook de nog overige vaartuigen op de onderstaande posten:

De kanonneerboot *de Schrik* en de *Vernieler* gestationneerd bij het *Schuitegat*, om van daar in het *Wester-Amelandergat* te kruisen. De barkassen *Cerberus* en *de Ruyter* in den *Moker* (1), kruisende van daar op het Groninger wad.

De punten van retraite voor deze onderscheidene posten heb ik bepaald als: die van de eerste divisie, op de Eems kruisende, onder *Watum* en *Delfzijl*;

die van het *Pinke- en Friesche-gat* naar *Oostmahorn*; en die van het *Wester-Amelandergat*, benevens die van het *Vlie* retireeren zich naar den *Abt* en desnoods van daar naar *Harlingen*.

Tot de indienststelling van een vertrouwd persoon, die tevens grondig met het lokaal en de diepten bekend is, heb ik den Kapitein-Luitenant VAN KERVEL geautoriseerd, en daar hem reeds zoodanig een persoon door den Generaal DU MONCEAU was gerecommandeerd, twijfel ik geenszins of mijn last te dezen opzichte zal reeds geëffectueerd wezen.

Volledig de onderscheidene positiën opgegeven hebbende, blijft mij nog overig U te rapporteeren, dat ik in persoon eenige der kanonneerbooten, te weten die, welke onder het commando van den Kapitein-Luitenant VAN GINKEL staan, heb geïnspecteerd en dezelve in die volmaakte orde en de equipagiën zoo wel gedisponeerd en geëxerceerd heb bevonden, dat ik het mij een plicht reken, u daarvan tot eer van den genoemden Luitenant

(1) Op niet ééne kaart gevonden.

en degenen, die onder hem commandeeren, kennis te geven; de staat der overige vaartuigen is volgens de beste rapporten even gunstig.

Niet minder verdient de Kapitein-Luitenant VAN KERVEL uwe goedkeuring. Gedurende den korten tijd, welken deze officier met het commandement op de Eems en Wadden is gechargeerd geweest, heeft hij zoovele nuttige schikkingen en verbeteringen ten aanzien van onze navale macht in het werk gesteld, de meeste ambitie en energie onder de officieren, een goeden geest onder de equipagiën gebracht, en zichzelf bovendien zooveel locale kennis eigen gemaakt, dat men van een veel ouder officier niet meerder zoude kunnen verwachten.

Eene bijzonderheid, voor onze tegenwoordige positie minder gunstig, is de geest van een groot gedeelte der Groningsche ingezetenen. Hunne hardnekkige verkleefdheid aan den laatsten stadhouder, meer en meer aangewakkerd door de misdadige hoop op de herstelling van het vernietigde bewind, doet hun alle plichten tot het vaderland zooverre zelfs vergeten, dat zij buiten tegenspraak het zijn, die den vijand onze gronden leeren kennen en van alles informeeren, wat hem in zijne strooperijen kan dienen. Vooral zijn het zekere visschers, door hunne vaartuigen op de Groninger kusten bekend onder den naam van *Jeverluij*, die niet alleen eene continueele correspondentie met den vijand houden, maar zelfs hunne verraderij zoover pousseeren, dat zij zich nog kortelings niet zouden ontzien hebben, twee of meer gedeguseerde Engelsche officieren in de haven van *Delfzijl* te brengen. Ik erken, voor dit geposeerde vooralsnog geene andere bewijzen dan vrij geloofwaardige geruchten en het karakter dezer personen, dat over het algemeen voor bij uitstek slecht gehouden wordt, te hebben; dan uit aanmerking van het onbetwistbaar gewicht, dat er in gelegen is, om de file van dit verraad in handen te krijgen, heb ik den Kapitein-Luitenant VAN KERVEL, die mij deze bijzonderheden het eerst onder de aaudacht heeft gebracht, gelast, niets te sparen, ten einde daarin te slagen.

Hiermede meen ik u volledig van al hetgeen mijne commissie betreft, benevens van mijne verrichtingen in dezelve geïnformeerd te hebben.

Bovenstaand rapport werd met de navolgende begeleidende missive dd. *Den Haag*, 12 Augustus, door den A. v. M. aan het U. B. ingezonden.

Het rapport, hetwelk de Schout-bij-nacht STORV, commandant en chef van 's lands vloot aan mij op gisteren heeft doen inkomen, betreffende den tegenwoordigen staat van verdediging van de voormalige gewesten van *Friesland* en *Groningen* is mij zoo belangrijk in meer dan één opzicht toegeschenen, dat ik gemeend heb, hetzelfde copielijk te Uwer kennis te moeten brengen.

Met de bescherming van de koopvaart ter zee en de verdediging tegen vijandelijke aanvallen te water belast, zij het mij vergund in de eerste plaats Uwe aandacht te mogen bepalen op hetgeen in dit rapport wegens de gesteldheid van het Territoir op de Eems voorkomt.

Het is bekend, dat de Koning van *Pruisen* aan deze Republiek geen gebied op die rivier toekent. En juist deze sustenu, welke ik echter meen, dat nimmer dezerzijds volkomen is gehomologeerd, stelt mij buiten staat, die middelen tot bescherming en verdediging in het werk te stellen, welke anderszins in ons vermogen zouden zijn, vermits ik huiverig ben en natuurlijk moet zijn, iets te ondernemen, hetwelk stoornis aan de goede verstandhouding met het Hof van *Pruisen* zou kunnen toebrengen. Zooals evenwel de zaken thans staan, kan ik met geene mogelijkheid verantwoordelijk worden gehouden voor de gevolgen, welke eene stoute onderneming van den vijand zoude kunnen na zich slepen. De bedreiging, door een vijandelijk officier gedaan, waarvan in het rapport wordt melding gemaakt, om bij gelegenheid met een der kanonneerbooten onder *Delfzijl* te komen ankeren, kan zekerlijk, zoo wij uit vrees voor het Pruisisch grondgebied hetzelfde koelzinnig aanzien, zoowel worden volvoerd, als *Delfzijl* vervolgens gebombardeed en in eminent gevaar gebracht; en daar de Engelschen zich reeds zelfs niet hebben ontzien, om op *ditzelfde* zoo gezegd Pruisisch grondgebied Bataafsche koopvaardij-schepen te nemen, moet men verwachten, dat ook in het ankeren onder *Delfzijl* geene zwaarigheid zal worden gemaakt.

Daar mitsdien de belangen der commercie zoowel als onze eigene veiligheid op eene gebiedende wijze vorderen, dat hiertegen maatregelen worden genomen, neem ik de vrijheid in consideratie te geven, of het Bewind niet zou kunnen besluiten, mij te qualificeeren, om den commandant van 's lands vloot te gelasten, krachtdadige order te stellen:

»Dat genoegzaam convooi worde verleend aan alle uit- en inkomende neutrale schepen in en over de Eems en Wadden, met injunctie aan de resp. commandanten der schepen, met dit convooi gechargeerd, om wanneer eenige vijandelijkheid door de Engelschen, al was het op het zoo gezegd Pruisisch Territoir, mocht worden ondernomen, geweld met geweld te keer te gaan en alles in het werk te stellen, om de vijandelijke schepen te vernielen of op te brengen, met verderen last aan gezegde commandanten, om alle schepen, op de Eems komende, te doen bijdraaien, dezelve te visiteeren en nauwkeurig te onderzoeken of dezelve ook vijandelijk krijgsvolk aan boord hebben of wegens den vijand ten oorlog of ter kaapvaart uitgerust zijn, in welk geval genoemde commandanten zich van die schepen zullen meester maken of dezelve vernielen, terwijl in het tegenovergestelde geval, en deze schepen alleen met oogmerken van koophandel navigeerende, voorschreven commandanten dezelve vrij en onverhinderd hunne reize zullen laten vervorderen, zonder onderscheid van welke natie dezelve zijn, van welchen aard hunne lading of waarheen dezelve gedestineerd mogen wezen. Alsmede dat alle gewapende Engelsche schepen, welke onder *Delfzijl* zouden mogen ten anker komen of willen komen, dadelijk zonder af te wachten of dezelve iets vijandelijks mochten ondernemen dan niet, worden aangevallen en zoo mogelijk overmeesterd en opgebracht.»

Het spreekt van zelf, dat wanneer het Bewind daartoe zoude mogen overgaan, van die gestelde order, zoowel als van de onverdragelijke koenheid

van den vijand, welke dezelve heeft geprovoceerd, op eene geschikte wijze aan het Hof van *Pruisen* behoort te worden kennis gegeven, met aanbod, om die bevelen dadelijk in te trekken, wanneer ook van den kant des vijands alle aanval op de Eems en Wadden wordt gestaakt, en door hem of in natura of door schadeloosstelling wordt gerestitueerd, hetgeen hij op die wateren van ingezetenen dezer Republiek zonder eenige aanleiding van dezen kant heeft geroofd: met verklaring niettemin, dat het Gouvernement door die orders in geen deele wilde prejudicieeren aan zoodanige sustenuen, als bij het Hof van *Pruisen* omtrent het Territoir van de Eems mocht worden gevoerd, als blijvende een ieder der geïnteresseerde partijen, niet-tegenstaande deze *temporaire* schikkingen, welke de euvelmoed des vijands, in spijt van het recht der volkeren, noodzakelijk maakt, volkomen in zijn geheel en zonder dat uit deze visitatie in het vervolg eenig recht zal kunnen worden afgeleid, om de schepen, op de Eems varende, te visiteeren.

In de *tweede* plaats zal het naar mijn inzien noodig zijn, dat het Bewind de gesteldheid der gemoederen van een aanmerkelijk gedeelte der Groningsche ingezetenen, vooral de zoogenaamde *Jeverlui*, zooals die in dit rapport is afgeschilderd, met ernst gadesla.

Indien het Bewind niet mocht besluiten, zooals anderszins de zoo herhaaldelijk aangekondigde vijandelijke expeditie mogelijk reeds raadzaam zou maken, om geheel het voormalig gewest *Groningen* in staat van beleg te stellen, zullen er ten minste ten aanzien der visschers, welke genoegzaam openlijk met de Engelschen heulen, eenige maatregelen dienen genomen te worden, welke naar mijn inzien daarin zouden kunnen bestaan, dat aan hun het visschen en het uitgaan met hunne schepen tot zekeren bepaalden tijd (bijv. tot den 15den October) geheel en al worde verboden, waardoor aan hen alle voorwendsels, om met den vijand te correspondeeren, zullen worden benomen.

In de *laatste* plaats komt het mij voor, dat ik naar aanleiding van dit rapport zou kunnen worden gequalificeerd, om nauwkeurig onderzoek te doen naar het vermeend plan van sommige visschers, om twee of meer gedeguseerde Engelsche officieren in de haven van *Delfzijl* te brengen (hetwelk door den Kapitein-Luitenant VAN KERVEL is ontdekt, en op last van den commandant van 's lands vloot verder wordt nagespeurd), met injunctie om geene moeite of kosten te sparen om de schuldigen uit te vinden, en is het mogelijk, de vijandelijke spions in handen te krijgen."

Ik neem de vrijheid het spoedig Besluit van het Bewind op dit een en ander te imploreeren.

Denzelfden dag, waarop dit flink advies bij het U. B. inkwam, den 12den Augustus, werd in geheime zitting besloten, het op alle punten op één na te volgen. Het voorgestelde omtrent de schorsing der visscherijen werd voorloopig in advies gehouden, vermoedelijk met het oog op het nadeel, hetwelk de bevolking daarvan zou ondervinden. Aan den Agent van Buitenlandsche Betrekkingen werd opgedragen »op de gepaste en convena-

belste wijze omtrent de getroffen maatregelen ouvertures te geven aan het Hof van *Berlijn*, met uitdrukkelijke bijvoeging, dat zulks is geschied zonder daardoor in eenigerhande opzicht de neutraliteit van Zijne Pruisische Majesteit, welke men op zijn behoorlijken prijs weet te schatten, te willen schenden."

SPOORS had steeds het oog het meest gevestigd op de Friesche en Groningsche kusten (1) en duchtte van dien kant het meeste gevaar. Hij meende dan ook nog niet genoeg gedaan te hebben met het rapport van STORY, vergezeld van zijn advies, aan het U. B. in te zenden. Ook aan DAENDELS werd copie ervan gezonden met het navolgende geheim schrijven (2):

Burger Generaal! Het rapport mij door den commandant en chef der vloot nopens zijne reize ter inspectie van de navale defensie langs de Friesche en Groningsche kusten gedaan, ook eenige poincten van belang omtrent de verdediging van de landzijde in zich bevattende, heb ik begrepen U bij dezen copie van hetzelfde te moeten doen geworden.

Bij het lezen van dit rapport zijn bij mij eenige reflexiën opgekomen, welke ik mij haast U mede te deelen, zonder mij hierdoor echter in de schikkingen omtrent de defensie te lande, als niet van den aard mijner administratie zijnde, te willen immisceeren.

Vooreerst schijnt het mij toe, dat er orde behoorde gesteld te worden dat, zoodra men bemerkt, dat de vijand wezenlijk iets tegen de Groninger of Friesche kusten onderneemt, dadelijk al het daar grazend vee (waarvan in 't rapport gesproken wordt) op eene behoorlijke distantie landwaarts in werd gedreven. Wijders zouden de provincie *Groningen* en de grenzen langs *Drenthe* in staat van beleg behooren gesteld te worden, terwijl laatstelijk het fort *Coevorden* en de andere sterkten op die hoogte ten minste voor eenige weken van vivres etc. dienden voorzien te worden, ten einde *aan dien kant* met weinig volk eene onvoorziene attaque van den vijand te kunnen afwachten en hem het doordringen te beletten, om zooveel meer attentie te kunnen vestigen op de overige punten langs de kust, voornamelijk op *de Quelder* (in het nevensgaand rapport genoemd) en om aldaar, waar de landing het gemakkelijkst zoude zijn, de meeste troepen te kunnen bijentrekken. Heil en Broederschap.

Eenigszins vreemd kan het genoemd worden, dat SPOORS deze reflexiën maakte aan DAENDELS, die in *Holland* bevel voerde, en niet aan DU MONCEAU, den commandeerenden Generaal in *Groningen* en *Friesland* of aan zijn ambtgenoot PIJMAN. Misschien meende hij van DAENDELS' invloed en voortvarendheid 't meeste te kunnen verwachten; misschien was ook zijne verhouding tot dezen 't meest vriendschappelijk en meende hij zich het best tot hem te kunnen wenden met wenken ten opzichte van zaken, die zeker niet tot zijn gebied behoorden. Uit de verdere correspondentie is mij niet

(1) Zie *De Militaire Spectator*, 1894, bladz. 77.

(2) Familie-archief DAENDELS.

gebleken, dat DAENDELS die wenken aan PIJMAN of DU MONCEAU heeft overgebracht.

Een gevolg van STORY's zending naar *Groningen* en zijne overleggingen aldaar met DU MONCEAU is geweest, dat deze van dat oogenblik af begon, zijne troepen meer te concentreeren. Den 2den Augustus werd aan BONHOMME gelast, om het 5de bataljon van *Waldeck* den 4den te laten marcheeren van *Harlingen* naar *Leeuwarden* en den 5den met het 2de regiment *Waldeck* en de compagnie voormalige Friesche Gardes naar *Groningen*. Den 6den kwamen zij aldaar aan (met het oog op den afstand van *Leeuwarden* naar *Groningen* — \pm 56 KM. — vermoedelijk gedeeltelijk, zoo niet geheel op schuiten vervoerd). Veel versterking werd daardoor wel niet aangebracht, want de bataljons *Waldeck* waren niet op oorlogssterkte gebracht (1), doch het was toch altijd ongeveer één bataljon. Volgens den sterkte-staat van den 4den Juli (2) telde het 2de regiment *Waldeck* 474, het 5de bataljon 192 man, terwijl de compagnie Friesche Gardes ongeveer 200 man sterk was.

In *Leeuwarden* bleven toen slechts van het regiment Huzaren een eskadron en het depot in garnizoen. De Kolonel QUAITA, die aldaar commandeerde, had dan ook bij de kennisgeving der bovenvermelde verplaatsing van troepen, de aanbeveling ontvangen, »de burgerwapening aldaar zooveel mogelijk te animeeren, ten einde de Staat op hunne ondersteuning staat zoude kunnen maken." Toen hij zich hiertoe tot het Departementaal Bestuur wendde, werd door dit college opgemerkt, dat men nog geen instructiën van het U. B. had betreffende de bevoegdheid, om aan de gewapende burgermacht den garnizoensdienst op te dragen (3). Na vele conferentiën op den 3den en 4den Augustus, ook met de Municipaliteit van *Leeuwarden*, werd besloten, dat de gewapende burgermacht dien dienst (dag- en nachtwacht) tegen betaling zou waarnemen (4).

Den 3den Augustus gelastte DU MONCEAU, dat het detachement van het 2de bataljon der 4de $\frac{1}{2}$ brigade, hetwelk de bezetting van *Schiermonnikoog* uitmaakte (1 officier en 26 man), naar zijne compagnie op *Ameland* zou terugkeeren, nadat het zou zijn afgelost door een detachement van het 1ste bataljon der 6de $\frac{1}{2}$ brigade, bestaande uit 1 luitenant en 60 man.

De correspondentie van de onderling gescheiden gedeelten van de vloot werd voorts zoo geregeld, dat de dépêches van den commandant der marine bij *Ameland* aan dien van de marine op de Eems, en die van laatstgenoemde over *Harlingen* naar *Texel* door de correspondentieposten te land werden aangenomen en zonder eenige vertraging doorgezonden.

Den 5den Augustus werd de order gegeven, dat de paarden der regimenten Cavalerie, Dragonders en Huzaren, voor zooveel zij tot de divisie DU MONCEAU

(1) *De Militaire Spectator*, 1891, bladz. 417.

(2) *De Militaire Spectator*, 1891, bladz. 503.

(3) Vergelijk *De Militaire Spectator*, 1894, bladz. 187 en 188.

(4) Provinciaal archief te *Leeuwarden*.

behoorden, uit de weiden moesten worden teruggehaald. Vijf dagen later — den 10den Augustus — gaf DU MONCEAU op de volgende wijze aan BRUNE, den Opperbevelhebber, kennis van den algemeenen toestand in zijn departement :

Je pense qu'il est de mon devoir de vous donner une idée de la situation militaire, dans laquelle se trouve le département de l'Eems, dont la défense m'est confiée. L'ennemi fait de grands préparatifs pour un embarquement ; l'on peut supposer avec raison que son dessein est d'attaquer cette république. J'ai prévenu les Ministres de la Guerre et de la Marine, ainsi que le Lieutenant-Général DAENDELS, qu'il me semblait que l'ennemi ne pouvait opérer une descente avec plus de probabilité de succès que dans le Wester-Eems sur la partie de l'estran entre le *Wadton* et le *Dokegat*.

Le mouillage, ayant 9, 10 et 11 brasses d'eau, y est assuré et l'estran est praticable même pour porter le canon ; son front offre une longueur au moins de trois lieues sur deux grandes lieues de latitude, dont la moitié est une pâture, dans laquelle se trouvent plus de 30.000 bestiaux. Cet espace de terrain très uni d'ailleurs, n'est entrecoupé de distance à distance que par de petits courants (à sec à marée basse) de la largeur de 10 à 15 pieds, que l'on peut même passer à cheval. Il est vrai que selon quelques pilotes l'embouchure du Wester-Eems entre les îles de *Rottum* et *Borkum*, ainsi qu'un passage dans le Ooster-Eems entre le *Schuitenzand* et le *Ransel* ne contiennent que $3\frac{1}{2}$ brasses, tandis que selon d'autres il y en a 4 à 5.

Nous supposons l'Eems neutre ; il semble cependant que l'ennemi ne partage pas notre avis, puisqu'il est vrai qu'il y a déjà fait plusieurs captures et qu'il y a récemment encore attaqué ouvertement nos chaloupes canonnières, dont un homme fut tué.

La côte de la ci-devant *Frise*, moins praticable du côté du nord, offre cependant un estran qui est de même nature. Les îles de *Schiermonnikoog*, de *Ameland*, de *Terschelling* et de *Vlieland* ne sont susceptibles d'aucune défense, tandis qu'elles sont attaquables sur tous les points, c'est à dire avec des chaloupes.

Je pense, Citoyen-Général, qu'il est inutile de développer ici, quel serait le but de l'ennemi en attaquant par ce département avec toutes ses forces ; j'ai soumis mes idées sur ce sujet au Général DAENDELS, mais je le répéterai que l'ennemi, en entrant avec des bâtiments armés par le *Vliestroom* dans le *Zuiderzee*, pendant qu'il envahirait les deux (ci-devant) provinces, inquièterait singulièrement toutes nos côtes à la fois de l'intérieur et opérerait une diversion, qui soit la seule qu'il puisse faire avec succès, sans qu'on soit en état de le lui empêcher, au moins dans notre situation présente.

Tous mes moyens de défense, Citoyen-Général, consistent, les forts et batteries exceptées, en 3000 hommes disponibles, dont une partie est encore dispersée, comme vous le verrez dans un état, que j'aurai l'honneur de vous faire expédier incessamment. Le fort de *Delfzijl* n'est pas encore dans un état de défense comme exige de l'être une place, dont la conservation selon

moi est du plus grand intérêt pour la chose publique; il ne s'y trouve ni vivres, ni emplacements pour en mettre, point de casemates ou blindages pour mettre une partie de la troupe à l'abri de la bombe! *Groningue* n'est pas encore armé du tout. Cependant il convient, ce me semble, que nous devrions au moins faire en sorte que nous puissions garder ces deux places jusqu'au moment que les renforts puissent être arrivés, peut-être bien que l'ennemi ne se présentera pas sur ce point; mais c'est ce dont personne ne peut répondre.

Je pense que l'esprit public restera paisible tant qu'il n'y aura pas d'événement très sérieux.

Pendant mon séjour à la Haye le Ministre de la Guerre et le Général DAENDELS furent convaincus de la nécessité qu'il y avait de m'envoyer au moins encore deux bataillons; il me furent positivement promis, mais je ne les ai pas encore reçus! Avec ces deux bataillons, joints aux autres troupes disponibles, j'aurais pu prendre une attitude militaire et fière et attendre l'événement avec sûreté, parce que la confiance aurait fait notre force. Enfin, Citoyen-Général, je dois vous dire que ce serait en vérité dommage que je ne puisse dans un cas d'attaque ennemie tirer parti comme je le désirerais bien du bon esprit qui règne dans tous les corps que j'ai ici sous mes ordres, et ce serait bien plus dommage encore que ces braves gens, malgré le zèle brulant qui les anime, dussent se voir dans l'impossibilité par leur faiblesse de pouvoir combattre avec effet.

Mais quoiqu'il en soit, Citoyen-Général, nous osons espérer et nous flatter même qu'un ennemi infiniment plus fort sera attaqué et culbuté; on ne peut pas non plus exiger raisonnablement davantage! Veuillez entre temps être convaincu, Citoyen-Général, de mon entier dévouement.

Zoo was dan ook de Opperbevelhebber in kennis gesteld met den toestand in het noordoostelijk departement en met de gevoelens, inzichten, verwachtingen en grieven van den Bataafschen bevelhebber aldaar. Op denzelfden dag, dat bovenstaande brief geschreven werd, ging van BRUNE's bureau een order aan DU MONCEAU uit, die gedeeltelijk aan diens wenschen voldeed, althans versterking van zijne macht spoediger mogelijk maakte. In DARDENNE's correspondentie-register vinden we namelijk het navolgend schrijven aan hem gericht, dd. 23 Thermidor (10 Augustus).

Le général en chef sentant la nécessité de rassembler autant que possible les corps de l'armée, vous invite à donner ordre au Général VAN BOECOP de réunir à *Zwolle* la 2^e $\frac{1}{2}$ brigade, en laissant seulement une compagnie à *Arnheim*, une à *Doesburg* et une à *Zutfen*; on peut également faire rentrer la compagnie qui avait été detachée à *Ast* (1); ce mouvement mettra cette demi-brigade à même de se porter plus promptement vers vous ou en *Nordhollande*.

(1) Bij *Buren*; aldaar was een ambtenaar beleedigd geworden, op grond waarvan den 28sten Juli eene compagnie van het 3de bataljon der 2de $\frac{1}{2}$ brigade uit *Doesburg* daarheen gezonden was.

Le Général vous recommande également de faire rassembler à *Utrecht* le régiment de Dragons et les deux escadrons du 2e régiment de Cavalerie, qui sont à *Bommel*; les détachements fournis par ces escadrons dans le *Brabant* batave rentreront aux corps.

't Ging langzaam in die dagen. Die order moest over *Groningen* en *Utrecht* de verschillende detachementen bereiken. Door DU MONCEAU werd zij den 16den Augustus uitgegeven, door VAN BOECOP den 19den. Ingevolge daarvan marcheerde de Kolonel MASCHECK den 21sten Augustus met drie compagnieën (ééne compagnie was in *Valkenswaard* gedetacheerd) van het 2de regiment Bataafsche Cavalerie van *Bommel* op *Beusichem* en den volgenden dag op *Utrecht*. Het depot bleef in *Bommel*. De Luitenant-Kolonel DE MEY moest met twee eskadrons Bataafsche Dragonders den 21sten Augustus van *Zutfen* op *Arnhem* marcheeren, den 22sten van *Arnhem* op *Amerongen*, den 23sten van *Amerongen* op *Utrecht*. Het depot van het regiment bleef te *Zutfen*. De Luitenant-Kolonel VAN RENESSE VAN WILP trok met het 1ste eskadron Dragonders den 21sten van *Deventer* naar *Barneveld*, den 22sten naar *Woudenberg* en den 23sten naar *Utrecht*; de Ritmeester FISCHER eindelijk met het 2de eskadron den 21sten van *Kampen* op *Nunspeet* en omtrek, den 22sten op *Putten*, den 23sten op *Leusden* en den 24sten op *Utrecht*. Het detachement van *Valkenswaard* mocht vier marschdagen gebruiken, om den 1sten naar *Oedenrode*, den 2den naar *Rosmale*, den 3den naar *Bommel* en den 4den naar *Utrecht* te komen.

Het 1ste bataljon der 2de $\frac{1}{2}$ brigade kwam den 21sten Augustus van *Kampen* naar *Zwolle*; terwijl 6 compagnieën van het 3de bataljon er den 22sten aankwamen.

De Municipaliteit van *Zwolle* was met die concentratie volstrekt niet ingenomen. Hare bezwaren daartegen ingebracht, en de wijze waarop, geven een eigenaardigen blik in de toestanden en verhoudingen. Den 17den Augustus zond zij per estafette het navolgende schrijven aan den A. v. O. (1):

Wij zijn van ter zijde ontwaar geworden, dat buiten het hier reeds liggend 2de bataljon der 2de $\frac{1}{2}$ brigade en depot van het 3de bataljon der 5de $\frac{1}{2}$ brigade nog 2 andere bataljons alhier zouden binnenkomen. Dit zeggen wij slechts van ter zijde vernomen te hebben, zonder van de authenticiteit daarvan iets meer te weten, veel minder of die troepen hier slechts zullen doorpasseeren, dan wel hier eenigen tijd moeten sejourneeren. Wat hiervan zij daarlatende, zoo haasten wij ons aan U, wien 't locale onzer stad volkomen bewust is, in allen gevalle voor te houden, dat wij noch geschikt lokaal, veel minder fournitures hebben voor drie bataljons, terwijl wij met veel moeite nog één bataljon zullen kunnen plaatsn. Wij inviteeren U over zulks ons door bringer dezès te willen informeeren, in cas alhier zooveel

(1) Gemeente-archief van *Zwolle*. Boek van uitgaande brieven.

troepen te wachten zijn, op wat wijze dezelve te plaatsen, en in cas die troepen van fournitures en 't verdere daartoe noodige zullen moeten worden voorzien van stadswege, dat wij dan mogen worden gemunieerd van al zoodane voldoende aanschrijving als sufficient is om de daarvoor te impende penningen door deze stad aan den Lande weder in rekening te kunnen brengen, kunnende dan nog in allen gevalle bij gebrek van barakken, sinds lang alhier zoo hoog noodig, die troepen niet anders dan deels in eene kerk en deels in een even weinig tot kazerneering geschikt lokaal, de manege genaamd, gelogeed worden. Wij voegen hierbij, dat bij gebrek van 't hiervoor gerequireerde die troepen met strooi, hoewel thans ook excessief duur, zich zullen moeten behelpen, alzoo wij ons bezwaard vinden, zonder genoegzaam gemunieerd te zijn en daarbij niet legaal van dusdanen buitengewonen inmarsch van troepen geïnformeerd zijnde, daarvoor preparaties te maken en zulks alleen ten laste en bezwaar van deze stad, terwijl wij tevens 's lands troepen geenszins verlangende te indisponeren, praelabel, zoo soms noodig, ook door dezen ons buiten alle verantwoording begeeren gesteld te hebben.

In den morgen van den 19den Augustus schijnt echter in *Den Haag* beslist te zijn, twee dier bataljons aan DU MONCEAU te zenden. De A. v. O. schreef op dien datum in antwoord op het bovenstaande aan de Municipaliteit van *Zwolle* (1): »Ik heb dien expresse tot heden middag te een uur opgehouden, ten einde Ul. met zijn retour bij dezen te kunnen informeren, dat de troepen, die eerst gedestineerd waren om het garnizoen der gemelde stad te versterken, aldaar niet zullen verblijven, maar hunnen marsch verder voortzetten.»

De reden, voor de concentratie der 2de $\frac{1}{2}$ brigade in *Zwolle* opgegeven, schijnt eenigszins vreemd. »Ce mouvement mettra cette demi-brigade à même de se porter plus promptement vers vous (d. i. DU MONCEAU) ou en *Nordhollande*» — en daarvoor wordt o. a. een bataljon van *Kampen* naar *Zwolle* verlegd. In eerstgenoemde plaats was men toch (bij vervoer te water, zooals toen zoo dikwijls geschiedde) dichter bij *Amsterdam* en niet verder van *Groningen*, terwijl men bovendien daar plaats had gewonnen door het vertrek van een eskadron Cavalerie. Waarom de geheele macht niet in *Kampen* geconcentreerd? Het antwoord op die vraag kan zijn, dat laatstelijk ingekomen berichten aan het concentratiepunt misschien nog een anderen eisch hebben gesteld, al werd die niet genoemd.

Den 7den Augustus namelijk werden twee berichten aan het U. B. gezonden, die als vanzelf het oog weder naar het Oosten moesten doen wenden. Het Dep. Bestuur van den Rijn gaf kennis, dat op den avond van den 6den Augustus te *Arnhem* was gearriveerd een bekend en vertrouwd persoon, die aan een der leden van dat bestuur had verhaald, dat hij gepasseerden

(1) Gemeente-archief van *Zwolle*, Boek van ingekomen brieven.

Vrijdag (d. i. 2 Augustus) te *Lingen* zijnde, aldaar had zien aankomen den Erfprins van *Oranje* met zijn état-major; dat voornoemde persoon hem had verzekerd, dat deze gebeurtenis den 5den dezer te *Zwolle* reeds bekend was geweest en aldaar de sterkste sensatie had veroorzaakt, en dat reeds eenige manschappen tot onze armee behoorende naar het Bentheimsche waren gedeserteerd.

Het andere bericht, door den A. v. I. P. ingezonden, hield in, dat een der Hollandsche emigranten te *Varel* zou gezegd hebben, dat hunne reis naar *Lingen* ging, alwaar de Erfprins stond te komen, en dat den Koning van *Pruisen* door de coalitie categorisch was afgevraagd, om binnen acht dagen zich te declareeren, of hij 40.000 man tegen *Holland* al dan niet wilde doen marcheeren, terwijl men zijne weigering »voor vijandelijk» zoude aanzien.

Het U. B. dankte het Dep. Bestuur van den Rijn, met kennisgeving, dat het van het arrivement van genoemden Prins reeds was geïnformeerd (1).

Het is zeer wel aan te nemen, dat men ook den Opperbevelhebber met deze gebeurtenis in kennis heeft gesteld, en dat BRUNE in de concentratie der eenig aan den IJsel nog overgebleven halve brigade te *Zwolle* het beste middel heeft gezien, om alle belangen zooveel mogelijk te behartigen. Voor deze opvatting pleit misschien ook de uitdrukking in het besluit van het U. B. van den 13den Augustus, nadat dit het bericht van de door BRUNE op eigen gezag bevolen troepenverplaatsing had ontvangen: »de bovenvermelde schikkingen in dit singulier geval te approbeeren» (2). Dat negen dagen later eene verplaatsing van twee dier bataljons naar *Groningen* werd gelast, doet aan deze verklaring der beschikking van den 10den Augustus geen afbreuk.

(Wordt vervolgd.)

(1) Secreete notulen van het U. B.

(2) *De Militaire Spectator*, 1891, bladz 611.

VOLKENRECHT EN OORLOGSGEBRUIKEN.

(Vervolg van N°. 5, bladz 305.)

Het volkenrecht aan het rechtsbegrip getoetst.

Ten gevolge van het verschil in levensvoorwaarden, het onderscheid in natuurlijke aanleg, aard en levenswijze der menschen, hebben zich verschillende natiën ontwikkeld en zijn er dus ook verschillende Staten ontstaan. Onder het woord: »volkenrecht” worden de verschillende beginselen voor het onderling verkeer der beschaafde Staten verstaan, die door deze laatste, krachtens hun soevereinen wil (*consensus*), min of meer algemeen worden toegepast. In de eerste plaats nemen de Staten tegenover elkander bepaalde regelen van courtoisie in acht. De hierbij gebruikelijke *ceremoniën* zijn bloote vormen (gebruiken), die echter door hun algemeenheid een bepaalde betekenis hebben verkregen, zoodat het niet toepassen daarvan veelal als eene belediging wordt aangenomen.

Het gewone verkeer der Staten geschiedt door tusschenkomst van hunne vertegenwoordigers (diplomaten), d. z. zij, die van eene volmacht (diploma) hunner regeering zijn voorzien (1). De wetenschap, die de grondslagen voor de volkenrechtelijke vertegenwoordiging bij het internationaal verkeer der Staten aangeeft, draagt den naam van *diplomatie*; de wijze waarop een Staat zijne belangen naar buiten behartigt, noemt men de *buitenlandsche politiek* van dien Staat. HEFFTER noemt de buitenlandsche politiek: »die Klugheitslehre von dem richtigen Verhalten eines einzelnen Staates gegen die anderen” (2).

De vraag, die hierboven gesteld werd, is dus feitelijk deze: Is een Staat in zijne buitenlandsche politiek aan positieve rechtsregels gebonden? Want ook de handelingen van een Staat ten opzichte van vreemdelingen, d. w. z. onderdanen van een anderen Staat, raakt de verhouding der Staten zelf.

(1) De uitdrukking »corps diplomatique,” voor de gezamenlijke bij eene Regeering geaccrediteerde gezanten en hun personeel, werd voor het eerst gebezigd in het midden der 18de eeuw (1754).

(2) Zie HEFFTER-GEFFCKEN, bladz. 9 jct., bladz. 428. »Das Recht setzt fest und lässt keine Wahl, die Politik giebt verschiedene Mittel zu einem Zwecke und lässt die Wahl frei.”

(BULMERINCQ.)

De volkenrechtelijke beginselen door de Staten toegepast gronden zich voor verreweg het grootste gedeelte in de eerste plaats op het eigenbelang. Het egoïsme vindt zelfs in het verkeer der Staten een nog vruchtbaarder grond voor zijne ontwikkeling dan in de maatschappij. Het staten-egoïsme is namelijk in de practijk minder afstootend dan het persoonlijk egoïsme. Degenen, die het eerstgenoemde in toepassing brengen, dat zijn de bevoegde vertegenwoordigers van den Staat, doen zulks niet voor zichzelf, maar voor het volk, welks belangen zij voorstaan. Hieraan is het toe te schrijven, dat staatslieden, waar zij de belangen van hun land naar buiten behartigen, niet zelden een geheel anderen maatstaf voor hunne handelingen bezigen dan dien, welke zij op hun eigen gedrag toepassen. Een Staat vormt daarenboven een organisch geheel met veel talrijker samenwerkende, elkander aanvullende krachten dan die, waarover de individu beschikt; de Staten zijn dus niet in die mate afhankelijk van de hulp van anderen als de individuën. Toch kunnen ook de Staten niet buiten elkanders steun. Hoe meer de indirecte voortbrenging door de verbeterde verkeerswegen zich heeft uitgebreid, hoe meer het privaat verkeer, ook over de staatsgrenzen, is toenomen, des te meer onderlinge aanrakingspunten hebben ook de Staten verkregen, met des te meer klem heeft de eisch tot overeenstemming en samenwerking zich ook hier op den voorgrond gesteld. Maar wat in de maatschappij geschiedde: de vorming en organisatie van eene macht boven de leden, kan in de »statenfamilie" met hare soevereine leden niet plaats hebben. Hier trachten de leden (de Staten) zelf de taak te volbrengen, die iedere Staat tegenover zijne onderdanen vervult. Het motief der handeling is echter in beide gevallen gelijk: het bevorderen van een geregeld verkeer, een der voorwaarden voor de ontwikkeling der enkelen. Een Staat, die ten gevolge van zijne handelingen van het internationaal verkeer zou worden uitgesloten, zoude de waarheid hiervan ondervinden. IHERING zegt zelfs: »Der Verkehr ist das vollendete System des Egoismus, weiter nichts" (Deel I, bladz. 117). MONTESQUIEU en BENTHAM (de z. g. *école utilitaire*) gaan echter te ver, waar zij het eigenbelang als uitsluitenden grondslag van het Statenverkeer aannemen.

In zijn belangrijk geschrift: *De toepassing van het oorlogsrecht in den Fransch-Duitschen oorlog* (1) zegt de Heer KLERCK: »Het volkenrecht wordt door die soevereine rechtspersonen alleen daarom erkend, omdat ieder van hen er belang bij heeft, dat er goede en onderling vredelievende betrekkingen tusschen de verschillende Staten bestaan."

Naar mijne meening mag evenwel niet worden voorbijgezien, dat er, ook in het verkeer der Staten, regelen in acht genomen worden, die hun oorsprong alléén in de moraal vinden. Deze regelen kunnen echter in elk geval in dit redeverband buiten beschouwing blijven, daar ten aanzien

(1) Inleiding, bladz. XVII.

hiervan evenmin in het maatschappelijk als in het statenverkeer een andere dwang zich laat gelden dan die der moraal zelf. Het eigenbelang, geboren uit de noodzakelijkheid van het verkeer (wij zouden het *collectief eigenbelang* kunnen noemen) heeft de menschenmaatschappij met de statenmaatschappij gemeen. Zoolang het *individueel eigenbelang* tot het in acht nemen van de voor een geregeld verkeer noodzakelijke regelen aanspoort, dus met het collectief eigenbelang overeenstemt, is handhaving (c. q. herstel) van die regelen niet noodig, zoo min op maatschappelijk gebied als op volkenrechtelijk. Zoodra echter het ware of verkeerd begrepen eigenbelang der leden met die regelen in strijd raakt en dus eene macht wordt, die tot het schenden der regelen drijft, doet allereerst de moraal zich gelden en werpt haar gewicht tegenover dat van het egoïsme in de schaal.

Ook in dit opzicht vertoont zich overeenkomst tusschen het maatschappelijk en het volkenrechtelijk verkeer. Hier is echter de grens van de overeenkomst bereikt. Faalt de werking der moraal (geweten en publieke opinie), welke werking, zooals wij zagen, slechts relatief is, dan beslist in het statenverkeer het egoïsme in hoogste ressort. Er zijn hier dus uitsluitend subjectieve drijfveeren in het spel. Bestaat er dan op volkenrechtelijk gebied geen materieele dwang? Voorzeker. Maar die dwang werkt hoogst *onregelmatig* en is dus *onzeker*; zijn repressieve werking vindt alleen haar grond in het individueele egoïsme. Zelfs zonder het bestaan van een rechtsdwang kan, ook in de maatschappij, een *toevallige dwang* iemand van een afkeurenswaardige handeling terughouden, als degeen, die haar verrichten wil »de zaak niet aandurft.» (Bijv. een dief, die op een erf niet durft inbreken, uit vrees voor de waakhonden, die daar rondloopen.) Zoo ook kan een Staat, uit vrees voor andere Staten wier belangen met de zijne in strijd zijn, eene door hem beoogde handeling nalaten. De geschiedenis bewijst, dat Staten die geen partij zijn in een geschil, slechts bij hooge uitzondering voor de lijdende partij in de bres springen. En zelfs al doen zij dit, alléén met het oogmerk om willekeur te voorkomen, dan nog is zulks bloot *toevallig*, daar dan die hulp alléén voortvloeit uit *subjectieve overwegingen*, terwijl de uitkomst van die hulp alléén afhangt van de wederzijdsche sterkteverhoudingen. Hier doet zich dus geen te allen tijde ten dienste van de gemeenschap staande, zeker werkende dwang (rechtsdwang) gelden.

Is echter in de maatschappij de moraal (of wel de een of andere *toevallige* omstandigheid) niet in staat het egoïsme binnen de noodzakelijke perken te houden, dan treedt het recht op met zijn objectieven, zeker werkenden, het egoïsme beteugelenden dwang. Deze rechtsdwang treedt steeds handhavend op, overal waar de rechtsorde verbroken werd. Hierop wijst HEGEL (1), als hij den rechtsdwang noemt een »zweiter Zwang, der ein Aufheben eines ersten Zwanges ist.»

(1) HEGEL, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, § 93.

Het recht kan in de maatschappij, maar ook alleen hier, zich doen gelden, omdat alleen hier de eenige bron van het recht: de boven de leden staande Staat met zijne tot besliste machtsoefening ingerichte uitrusting in het strijdperk treedt. Daarom zijn alleen de regelen, die de Staat stelt of als zoodanig (d. i. niet als volkenrechtelijk persoon, maar als regeerder) voor de aan zijne rechtsmacht onderworpen individuen verbindend verklaart, rechtsregelen. Het is juist het ontbreken van dien rechtsdwang, dat der moraal op volkenrechtelijk gebied een verhoogde beteekenis verleent, dat het onderling vertrouwen, door geen rechtsdwang gerugsteund, den grondslag van het internationaal verkeer doet zijn. De moraal toont ook hare werking, waar zij de beschaafde Staten tegenover onbeschaafde zooveel mogelijk doet voorgaan in het inacht nemen van bepaalde regelen.

De poging, die door HENDRIK IV van Frankrijk werd gedaan om geheel Europa tot één Statenbond te maken met een Europeesch Congres als opperste rechtbank (»le grand projet du Roy»), leed te eenenmale schipbreuk, evenals die van den Kwaker WILLIAM PENN; en de voorstellen van DE ST. PIERRE, ROUSSEAU, BENTHAM, KANT, DE LA VELEYE, LADD en anderen, tot vorming van permanente hoven van arbitrage of permanente congressen, die alle geschillen tusschen de Staten volgens de bepalingen van een internationaal wetboek zouden beslechten, kwamen niet tot uitvoering. Een soevereine Staat kan geen macht boven zich erkennen, zonder zijn wezenlijk kenmerk van soevereiniteit te verliezen.

Van de beide voor het recht onmisbare factoren: dwang en vrijwillige onderwerping, is dus in het algemeen in het statenverkeer slechts de laatste aanwezig. Hierom wordt, gelijk reeds werd opgemerkt, door vele rechtsgeleerden ontkend dat, in weerwil van zijn naam, het volkenrecht tot het gebied van het recht behoort (1). De Hoogleeraar te Genève BROCHER DE LA FLÉCHÈRE, lid van het Institut de droit international, zegt dan ook: »Malgré son nom le droit international est de la morale, parceque la sanction juridique lui fait défaut, parceque la société internationale ne dispose pas d'une force publique. . . . il faut reconnaître que les engagements internationaux sont moraux et non juridiques et qu'on ne doit pas y appliquer de tout point la méthode et les règles du droit civil" (2).

IHERING neemt ten opzichte van het volkenrecht een zeer eigenaardig standpunt in. Na eerst te hebben verklaard, dat recht zonder rechtsdwang is »ein Widerspruch in sich selbst" en »ein Feuer das nicht brennt", tracht hij te betoogen (Deel I, bladz. 326), dat het volkenrecht tot het gebied van het recht behoort, al kan er in het statenverkeer geen sprake zijn van rechtsdwang! Niet, omdat hij het bestaan van een »freies Recht" aanneemt, want dat is volgens hem een *contradictio in adjecto* (zie Deel I,

(1) HEGEL, t. a. p. § 330 en volg.

(2) *Revue de droit international*, 1892, bladz. 430.

bladz. 322). Hij stelt voor den rechtsdwang in de plaats de »Selbsthülfe der Völker,» die hij weder, zeer terecht, aan het vuistrecht gelijkstelt. Dit laatste vraagt evenwel alleen naar macht. Slechts dan, wanneer toevallig de grootste macht aan de zijde is van hem, die »gelijk heeft» in den strijd, kan in het vuistrecht sprake zijn van een dwang, die, hoewel geen bepaalde rechtsdwang zijnde, daarmede een zekere overeenkomst vertoont. »Mais la guerre,» zegt BROCHER DE LA FLÉCHÈRE, »n'est pas une voie de droit, c'est une voie de fait, un conflit de forces particulières, où rien ne garantit, même approximativement, le triomphe de la bonne cause.» Niemand zal overigens ontkennen, dat in de tijden toen het vuistrecht heerschte, althans ten deele, een *rechteloze* toestand aanwezig was, en allerm minst hij, die den Staat de *eenige* bron van het recht noemt, terwijl het vuistrecht niet den Staat, maar de individuën (c. q. de z. g. volkenrechtelijke personen) zelf doet optreden. De stelling van IHERING is m. i. dan ook niet juist. Men staat voor het volgende alternatief:

òf men kan zich een positief recht voorstellen zonder (zeker werkenden) rechtsdwang,

òf men beschouwt recht zonder rechtsdwang als een absurditeit.

Hij echter, die de laatste zienswijze is toegedaan, moet een dwang die met den rechtsdwang niets hoegenaamd te maken heeft, onvoldoende achten om een rechtstoestand in het leven te roepen. Opmerkelijk is het, dat IHERING elders (Ide Deel, bladz. 304) zelf erkent dat: »das Recht die Selbsthülfe untersagt!» De Hoogleraar GEORGES BRY zegt omtrent den oorlog: »Les rapports hostiles, qui vont pour un temps s'établir entre les Etats, sont en dehors de l'idée véritable du droit; car c'est la force qui se substitue à l'action de la justice (1). Son issue ne prouve ni ne sanctionne le droit qui peut être du côté du plus faible; elle ne fait qu'assurer le triomphe du plus fort» (2).

Maar, aldus wordt wellicht beweerd, uit het vuistrecht heeft zich gaandeweg op maatschappelijk gebied het recht ontwikkeld, waarom kan dit ook niet op internationaal gebied het geval zijn? Men bedenke evenwel dat in het maatschappelijk verkeer het recht zich *kon* ontwikkelen, terwijl tot heden nog steeds het deugdelijk bewijs voor de stelling dat zulks (aangenomen den rechtsdwang als criterium van het recht) ook in het verkeer der Staten mogelijk is, achterwege bleef. IHERING neemt het zaad voor de plant, hoewel hij overtuigd is dat de grond ontbreekt, waarin het zaad tot ontwikkeling kan komen. (Verg. ook STAHL, *ibid.* II. Buch, 5de hoofdstuk, in verband met het 1ste en 2de hoofdstuk.)

Zij, die hieruit zouden afleiden dat er, is deze zienswijze juist, geen enkele grondslag voor het statenverkeer bestaat, vergeten te bedenken, dat zich *in* de maatschappij behalve het recht ook de moraal doet gelden, dat

(1) GEORGES BRY, *Droit international public*, 2de druk, bladz. 474.

(2) *Ibid.*, bladz. 477.

het er zelfs treurig zoude uitzien met de maatschappij, zoo de individuën alleen door het recht werden beheerscht, dat er ook op hen nog andere dan alleen wettelijke verplichtingen rusten. Al kan er nu ook in het verkeer der Staten geen sprake zijn van recht, zoo sluit zulks nog geenszins *iederens* grondslag uit. Dat echter ten gevolge van het gemis van een macht, die het statenverkeer ordent en regelt, dit verkeer op een onvoldoenden, een onvasten grondslag rust, er is niemand die zulks ontkent of zelfs kan ontkennen. Het verdient dan ook vermelding dat STAHL, die het bestaan van een positief volkenrecht aanneemt, het volgende zegt: »Etwas Anderes als das sogenannte Naturrecht sind auch die obersten Grundsätze über die Verbindlichkeit des positiven Rechts selbst, als z. B. dass man der Obrigkeit gehorchen muss, ob es eine Grenze dieses Gehorzams giebt und welche, ob aktiver Widerstand zulässig. Das Alles ist allerdings nicht positiv rechtlich, sondern liegt über dem positiven Recht. Aber es ist auch nicht naturrechtlich sondern moralisch, und wird deshalb Jeder für sich nach seinem Gewissen für Gott beurtheilen wie er es damit zu halten hat" (ibid., bladz. 224). Waar nu, in het volkenrecht, geen rechtsdwang aanwezig is, moge men van volkenrecht spreken (1), men moet dan tevens toegeven dat het opvolgen van de regelen van dit recht behoort tot het gebied van de moraal, omdat zich hier, behalve het egoïsme, alléén de »obersten Grundsätze über die Verbindlichkeit" doen gelden. Dit laatste is echter met het begrip van positief recht te eenenmale in strijd.

Het vuistrecht der Staten kan nimmer als rechtsdwang gelden. Alleen dan wanneer de kans zeer groot is, dat de degenen die optreden »pour la bonne cause," over de grootste macht beschikken, is de mogelijkheid niet geheel uitgesloten, dat dit vuistrecht als surrogaat van den rechtsdwang dienst doet.

Volkenrechtelijke gewoonten en internationale verdragen.

Wij zullen thans de grondslagen van het verkeer der Staten nader beschouwen.

Dit verkeer is gebaseerd op *gewoonten* en op *internationale verdragen*.

Wat de gewoonten betreft, op haar grondt zich volgens sommigen het z. g. *gewoonterecht*, zoowel op maatschappelijk als op internationaal gebied.

Gewoonten zijn handelingen, die wijzen op continuïteit van gedachten. De gewoonten kunnen, wanneer vele personen in analoge levensomstandigheden verkeerden, een algemeen karakter aannemen. Slechts van deze gewoonten is hier sprake; de individuele gewoonten of eigenaardigheden blijven uit den aard der zaak hier buiten beschouwing.

(1) Verg. o. a. LORENZ VON STEIN, *Gegenwart und Zukunft der Rechts- und Staatswissenschaft Deutschlands*, bladz. 329.

Goede gewoonten danken haar ontstaan en ontwikkeling aan de noodzakelijkheid (algemeen belang) of aan zedelijke motieven. De laatste zoude men *zeden* kunnen heeten, in strijd met het spraakgebruik volgens hetwelk »zeden en gebruiken» steeds als het ware in één adem worden genoemd (1). Reeds zagen wij (bladz. 303), dat SAVIGNY de uitdrukking »gewoonterecht» een »nicht ganz passender Sprachgebrauch» noemt. *Gebruiken* echter zijn gewoonten, waaraan geen bepaald algemeen belang of zedelijk motief ten grondslag ligt, waarbij zelfs de uitwendige vorm veelal hoofdzaak is. Voor zoover de gebruiken niet onder de verkeerde gewoonten ressorteeren, hebben zij toch alleen slechts in zóóverre beteekenis, dat ze als *vormen* algemeen zijn geaccepteerd geworden. In landen bijv., waar het gebruik heerscht dat ook officieren door het afnemen van hun hoofddeksel den beleefdheidsgroet brengen, zoude het militaire saluut als zoodanig niet voldoende zijn.

Een voorbeeld moge het verschil tusschen verkeerde gewoonten, goede gewoonten en gebruiken doen kennen. Het was in vroegere tijden eene verkeerde gewoonte de krijgsgevangenen te dooden, als slaven weg te voeren, of althans hardvochtig te behandelen; het is tegenwoordig eene goede gewoonte den vijand kwartier te geven, het is een gebruik dat een parlementair wordt kenbaar gemaakt door een witte vlag, meestal gedragen door een hem vergezellend militair.

In een bepaalde omgeving oefenen de goede gewoonten een niet te miskennen zedelijken dwang uit op allen, die in die omgeving leven. De maatschappelijke gewoonten, die op rechtsovertuiging zijn gegrond, kunnen door den Staat hetzij in het wettelijk recht worden opgenomen (gezuiverd van de eventueele bijmengselen!), hetzij als zelfstandig gewoonterecht worden erkend, waardoor aan den zedelijken dwang der individuen den materielen dwang van den Staat wordt gepaard.

In het nationale recht hebben de gewoonten slechts rechtskracht, wanneer de Staat ze in de wet erkent of het gewoonterecht tot positief recht verheft. De Nederlandsche wetgever erkent geen gewoonterecht; ons stellig recht neemt de wet als éénige rechtsbron aan en kent slechts dan aan de gewoonte rechtskracht toe, als de wet er uitdrukkelijk naar verwezen heeft (2).

IHERING drukt zich aangaande het gewoonterecht beslist uit: »Gleichwohl ist ein unserer namhaftesten Juristen vor dieser ungeheuerlichen Idee eines Rechtssatzes ohne Rechtszwang nicht zurückgebebt. PUCHTA (Pandekten § 11, Note g) meint: »Wenn die Gesetzgebung das Gewohnheitsrecht als

(1) Ook IHERING wijst op het onbestemde van het begrip »Sitte»: »Es giebt im ganzen Umkreise der Ethik kein Feld dass in dem Masse im Argen liegt» (II, bladz. 242) en: »unter des »Sitten», der verschiedenen Völker, von denen die Reisebeschreiber zu berichten wissen, verstecken sich neben den obligatorischen auch viele nichtobligatorische: Gebräuche, mit denen es Jeder halten kann wie er Lust hat» (II, bladz. 244).

(2) Art. 3 van de wet van 15 Mei 1829 (Staatsblad N°. 28; houdende algemeene bepalingen der wetgeving van het Koninkrijk. Zie ook art. 1, eerste lid, *Wetboek van Strafrecht*.

Rechtsquelle aufhebe, so habe dies nur den Erfolg, dasselbe seiner »Wirkung auf den Richter zu berauben,“ es besteht also seiner Ansicht nach gleichwohl das Recht fort, nur der Richter wendet es nicht an. Ganz so gut könnte man sagen: wenn das Feuer durch Wasser ausgelöscht ist, so bleibt es immer noch Feuer, es brennt aber nicht. Für das Feuer ist das brennen nicht wesentlicher als für das Recht die Erzwingung seiner Befolgung durch den Richter” (I, bladz. 322).

Wat nu de *beteekenis* betreft van het gewoonterecht, zij het mij vergund de volgende woorden van den Hoogleraar D'ABLAING te citeeren (1).

»Indien wij niet” — gelijk zeer onlangs IHERING gedaan heeft (2) — »aan den mensch alle ingeboren rechtsgevoel ontzeggen, kan en mag het niet worden geloochend dat subjectieve rechtsovertuigingen een werkelijken invloed kunnen uitoefenen op de vorming eener gewoonte en de samenstelling eener wet.”

Evenwel:

»De in het leven in acht genomen gewoonte, ook al beweegt zij zich op rechtsgebied, is niet alleen dikwerf van alle rechtsovertuiging verstoken, maar zal, wat slimmer is, nooit de rechtsovertuiging tot éénige oorzaak hebben (3).

»Zij, die de gewoonte als hoofdbron van het recht beschouwen, behooren niet over het hoofd te zien, dat elke gewoonte een wording, wasdom, rijpheid en ondergang kent. Hare wording zal in de meeste gevallen blijken een gevolg te zijn van bewust handelen, alzoo van menschelijke willekeur; eerst van lieverlede krijgt men een gelijkmatige herhaling daarvan en door die herhaling slijt zich het willekeurige eenigermate af, zoodat zij tot een macht wordt, aan welke men zich lichtelijk onbewust onderwerpt. Maar nooit zal de gewoonte haar uitgangspunt verloochenen. Bij haar ontstaan ontbrak haar nog alle betrekking tot de gemeenschap; aan de innerlijke drijfveeren der enkelen ontsprongen, zal zij het subjectief karakter, dat zij bij hare geboorte droeg, nooit afleggen. Elke onderwerping en aansluiting aan de gewoonte blijft een daad door het egoïsme mede gedictieerd. De gewoonte kan zich nooit tot objectieven rechtsnorm verheffen, die in uitsluitenden dienst van de gemeenschap alleen zoude staan.

»En nu denke men eens aan de drijfveeren, die, nevens het rechtsbewustzijn der enkelen, tot het observeeren eener gewoonte kunnen medewerken! Overwegingen van doelmatigheid en practisch nut zullen dikwerf zwaarder gewicht in de weegschaal leggen dan het meestal onbewust drijvend rechtsgevoel. Vooroordeelen en sleur zullen meer regelmaat medebrengen dan den idealistischen verheerlijker van het volk lief is. Strijd tusschen de meest uiteenloopende belangen doen dikwijls een compromis tot stand komen,

(1) *Recht en rechtswetenschap*, bladz. 12—18.

(2) Zie *Der Zweck im Recht*, I, 2de druk, Kap. VIII. Zie ook het IIde Deel.

(3) Ik spatieer.

dat niet naastenliefde maar klassenhaat tot motief heeft. En dat alles zouden wij mede in den koop moeten nemen, omdat er tevens een rechtsovertuiging bij in het spel is, al glipt ook het beeld der laatste tusschen onze vingers weg, zoo dikwerf wij het als realiteit meester zouden willen worden!

»Wij zijn na al die twijfelingsgronden gerechtigd den laatsten stap te wagen en, recht op het doel afgaande, de principieele vraag te stellen of zelfs dan, indien eene gewoonte ten volle beheerscht werd door eene ware rechtsovertuiging des volks, zich in die gewoonte een recht zoude uitspreken? De vraag klinkt vermetel, want zij toont den twijfel of men, afgescheiden van het geval, dat de wet een gebruik heeft gesanctioneerd, wel ooit van een zelfstandig gewoonterecht kan spreken (1).

»Indien wij nl. het gewoonterecht vergelijken met het wettelijk recht, zoo doen zich al aanstonds zoo vele en gewichtige verschilpunten voor, dat het plicht wordt te onderzoeken of wij niet soms in het eene geval te doen hebben met een recht kwalitatief van het andere onderscheiden, m. a. w. of niet wellicht slechts hetgeen uit de wet voortvloeit met den bijzonderen naam van recht behoort te worden bestempeld" (1).

(Hier volgen de woorden door mij op bladz. 297 aangehaald.)

»Toegegeven kan slechts dit worden, dat de gewoonte uit zichzelf een pressie zal uitoefenen op onze handelingen, en dit is met elke gewoonte het geval, ook met die welke niet de uitdrukking eener rechtsovertuiging bevat. Door gewoonten, hetzij goede of kwade, hetzij bij anderen waargenomen of onszelfen tot tweede natuur geworden, laat elk mensch zich leiden. Voor zoover wij er onbewust en instinctmatig aan toegeven, kennen wij daarbij niets van een gevoel van plicht; wij geven dan slechts gehoor aan een innerlijken drang, een soort van natuurlijken trek van aansluiting en aanpassing, die ook in de overige levende natuur is op te merken en welks verklaring wellicht beter aan DARWIN toevertrouwd ware geweest dan dat een jurist hem in verband zou mogen brengen met een naïef rechtsbesef. Waar men anderzijds bewust een gewoonte volgt, daar is reeds menschelijke willekeur in het spel en dan dient te worden gelet op de oorzaken, welke dien wil hebben gedreven. Slechts uiterst zelden zal dan een rechtsovertuiging de drijfkracht blijken te zijn, omdat zij een opoffering van ons egoïsme veronderstelt, die in de menschheid tot de zeldzaamheden behoort."»

Reeds werd er op gewezen, dat in het statenverkeer de voor het recht noodzakelijke rechtsdwang ontbreekt. Volkenrechtelijke gewoonten kunnen dus evenmin als de niet door den Staat in de *wet* opgenomen of als *gewoonterecht* erkende maatschappelijke gewoonten als positief recht worden aangemerkt.

(1) Ik spatieer.

Ja, er is meer. Niet alle gewoonten zijn goed, niet alle zijn op zedelijkheid of zelfs op noodzakelijkheid gegrond. De bestaande en zich ontwikkelende gewoonten moeten dus (ik kom hier aanstonds op terug) worden onderzocht, geapprecieerd, alvorens ze als gewoonterecht kunnen worden erkend, want »Hundert Jahre Unrecht ist noch kein Tag Recht" (HEFFTER). Slechts hij, die het grondbeginsel van de historische school tot zijn uiterste consequentie doorvoert, kan dit ontkennen. Wie beslist echter omtrent den aard der gewoonten? In het nationale recht ligt deze beslissing bij den Staat: die beslissing is objectief (1). In het volkenrecht kunnen slechts de z. g. subjecten zelf beslissen: die beslissing is subjectief en verschilt, reeds hierdoor alleen, van het recht, dat door zijn objectief karakter zoowel van moraal als van egoïsme wezenlijk onderscheiden is. Alle z. g. geschreven kenbronnen van het internationaal gewoonterecht (officieele verklaringen, manifesten, proclamatiën, diplomatieke stukken enz., in één woord alle documenten) dragen dit karakter der subjectiviteit, dat hun alle positieve waarde ontnemt. De beslissingen van internationale arbiters, waaraan de partijen zich alléén krachtens hun vrijen wil onderwerpen, hebben voor de toekomst slechts beteekenis, voor zoover de Staten zelf die beteekenis erkennen. De uitspraak van een prijsgericht heeft als antecedent alléén beteekenis voor den Staat, die het heeft ingesteld en voor zoover de competentie, de samenstelling en de procesvorm van dit prijsgericht volgens de grondslagen van het nationale recht van dien Staat zijn vastgesteld. Het *Projet de règlement international de prises maritimes* van het *Institut de droit international* is tot heden »ontwerp" gebleven!

Eindelijk zij er nog op gewezen, dat het volkenrechtelijk beginsel van *wederkeerigheid* in de toepassing een negatie van het recht kan zijn *représailles*), want: »Onrecht blijft onrecht, onverschillig wie dit het eerst heeft gepleegd" (2). Ook in het »oog om oog en tand om tand" openbaart zich het gemis van den objectieven rechtsnorm.

Volkenrechtelijke bepalingen kunnen door iederen Staat in zijn nationaal recht worden opgenomen, hetzij tengevolge van eene internationale overeenkomst, waarbij hij *vrijwillig* de verplichting daartoe op zich genomen heeft, hetzij omdat hij zulks in zijn belang acht. In dit laatste geval kan dit overbrengen van volkenrechtelijke bepalingen in het nationale recht ook geschieden naar aanleiding van een internationale overeenkomst, voor welke uitvoering eene nationale wetgeving niet beslist noodzakelijk is, maar waarvan de nakoming door die wetgeving zooveel mogelijk wordt bevorderd (verg. bijv. art. 70 Ontw. Wetb. van Mil. Strafrecht). Wat echter betreft

(1) Dieser Process, durch welchen der Wille des Staats aus seinem inneren Zustande in Wirthschaft und Gesellschaft das Recht zum objectiven Ausdruck bringt, ist die *Gesetzgebung*, der einzelnen Willensakt das *Gesetz*, und das so entstandene Recht das *positive* oder *geltende* Recht. (LORENZ VON STEIN, bladz. 116 en 117.)

(2) DEN BEER POORTUGAEL, *Het Oorlogsrecht*, 2de druk, bladz. 152.

de overbrenging van volkenrechtelijke punten in het nationale recht, welke direct noch indirect voortvloeit uit eene internationale overeenkomst (naturalisatie, uitzetting, zeevaart, enz.), het zal hier, evenals bij andere onderdeelen van het nationale recht, bloot toeval zijn, als de onderscheiden Staten omtrent die punten volkomen overeenstemmende bepalingen in hun wettelijk recht hebben opgenomen, terwijl het ook kan voorkomen dat de eene Staat volkenrechtelijke punten in zijn wettelijk recht opnam, die in de wetten van een anderen Staat geheel worden gemist, bijv. bijzondere strafbepalingen voor krijgsgevangenen. Maar men houde hier vóór alles de omstandigheid voor oogen, *dat slechts het feit, dat de Staat ze in zijn wettelijk recht opnam, aan die bepalingen het karakter van positief recht verleent.*

Deze omstandigheid treedt duidelijk in het licht bij het *sluiten* van internationale verdragen. Wanneer de bepalingen van zulk een verdrag in strijd zijn met het wettelijk recht van een der Staten die het verdrag sloten, of zelfs reeds, indien voor de uitvoering van de bepalingen van het verdrag voorafgaande invoering van een wet noodzakelijk is, dan *kan* die Staat het verdrag niet nakomen, alvorens de bestaande wet is gewijzigd of de nieuwe ingevoerd. (Men denke bijv. aan de invoering van eene volgens sommigen wenschelijk geachte internationale strafwetgeving, aan de regeling van sommige punten van internationaal privaatrecht (vergelijk bladz. 296 hiervóór) (1), aan het zalmtractaat, de cholera-overeenkomst, enz. enz.) Vóór een dergelijk verdrag kan worden bekrachtigd, moet dus eerst aan de voorschriften van het staatsrecht worden voldaan en de gevolmachtigden van het Hoofd van den Staat kunnen het verdrag niet sluiten dan onder dit voorbehoud. Volgens de Nederlandsche G. W. (art. 59) wordt niet alleen voor het geval wetswijziging of -invoering noodig is, maar ook als het verdrag wijziging van het grondgebied van den Staat inhoudt of aan het Rijk geldelijke verplichtingen oplegt, de goedkeuring van de Volksvertegenwoordiging vereischt, tenzij het Hoofd van den Staat »zich de bevoegdheid tot het sluiten van het verdrag *bij de wet* heeft voorbehouden.” Zoo werd bijv. in 1871 het tusschen Nederland en Engeland gesloten Siak-tractaat in de Tweede Kamer der Staten-Generaal verworpen (2).

Wij zullen hieronder nog nagaan, welke beteekenis de verdragen *aan zichzelf* ontleenen. Hier zij er alleen op gewezen dat, zoodra de Staat de voor de uitvoering van een internationaal verdrag noodzakelijke wet heeft ingevoerd, of de die uitvoering verhinderende wet heeft gewijzigd, de betreffende regelen in het positieve recht van dien Staat zijn opgenomen,

(1) De benaming *internationale strafwetgeving* is dan ook niet juist. Er wordt mede bedoeld: eene, tengevolge van internationale overeenkomst, gelijklopende (nationale) wetgeving van verschillende Staten, betreffende bepaalde punten van strafrecht. Eene internationale wetgeving bestaat evenmin als een internationaal rechter.

(2) Bijblad 1870/71, bladz. 1087—1147.

niet krachtens de overeenkomst, doch **krachtens de wet**. Wordt de tweeledige verhouding van den Staat niet steeds voor oogen gehouden: namelijk als Staat tegenover zijne onderdanen en als z. g. volkenrechtelijk persoon tegenover de andere Staten, dan moet men in dit opzicht tot onjuiste gevolgtrekkingen komen (1). Zelfs BLUNTSCHLI wijst in § 458 van zijn Rechtsbuch op het feit, dat het nationale recht boven de internationale verdragen staat. Hij zegt: »Ferner können Verträge, deren Bestimmungen mit der als nothwendig erkannten Fortbildung der Verfassung eines States oder mit der nothwendigen Wandlung des Privatrechts unverträglich geworden sind, von diesem State gekündigt werden." Hij herinnert hierbij aan het Manifest van Pruisen (9 Oct. 1806): »Vor allen Tractaten haben die Nationen ihre Rechte." Of echter dit beginsel de Pruisische neutraliteitspolitiek van 1795 tot 1806 kon rechtvaardigen, zegt hij niet; trouwens, dit is eene quaestie, die hier uit den aard der zaak buiten beschouwing blijft.

Ook het internationaal gewoonterecht wordt alleen door de nationale wetgeving tot positief recht verheven. Het feit bijv., dat alle beschaafde Staten eigendunkelijke plundering in hunne strafwetboeken hebben verboden, maakt dit verbod niet tot een punt van positief volken- (oorlogs-) recht, maar tot een punt van (positief) nationaal recht van iederen Staat in het bijzonder. Zelfs de zeer ruim gestelde bepaling van art. 8 van ons Wetboek van Strafrecht: »De toepasselijkheid der artikelen 2—7" (omvang van de werking der strafwet) »wordt beperkt door de uitzonderingen in het volkenrecht erkend," bevat eene bevestiging van de stelling dat de wet de volkenrechtelijke gewoonten moet sanctioneeren, wil hieraan rechtskracht worden toegekend. In de strafwetboeken van sommige Staten zijn de uitzonderingen in het volkenrecht erkend, min of meer volledig opgesomd. De volkenrechtelijke beginselen, die er onder ressorteeren, maken dus alléén krachtens de wet een deel uit van het (nationale) strafrecht van iederen Staat die ze, hetzij in algemeenen zin, hetzij nader omschreven, in zijn Wetboek van Strafrecht opsomde. Voor den Staat, die ze omschreef, gelden de niet genoemde volkenrechtelijke beginselen dan ook niet als uitzonderingen.

Wenscht men de beteekenis van het internationaal »gewoonterecht" te leeren kennen, dan moet dit, wil men zich niet op een dwaalspoor begeven, zelfs dáár, waar het krachtens nationale wetgeving tot positief recht werd verheven, worden beschouwd onafhankelijk van het nationale recht. Veeleer moet worden nagegaan welke waarde volkenrechtelijke gewoonten aan zichzelf en aan de stilzwijgende erkenning door de Staten ontleenen, in het kort: of de bepalingen van het z. g. internationaal gewoonterecht als

(3) Alleen hierdoor bijv. kan men, na te hebben vooropgesteld »dass der Staat die alleinige Quelle des Rechts ist," toch de beginselen van het volkenrecht als positieve rechtsregels voorstellen, hoewel boven de volkenrechtelijke »subjecten" geen Staat is gesteld.

zoodanig positieve rechtsregelen zijn. Deze stelling nader te betoogen kan na het voorafgaande overbodig worden geacht.

De volkenrechtelijke gewoonten onderscheiden zich nog in een ander opzicht van de door den Staat tot positieve rechtsregelen verheven of als gewoonterecht erkende gewoonten dan alléén door de omstandigheid, dat de laatste door den rechtsdwang worden gegarandeerd en de eerste niet. Ten gevolge van de betrekkelijk korte ontwikkelingsperiode, die het volkenrecht achter zich heeft, moeten de gewoonten hier den stempel eener langdurige toepassing missen. De geschiedenis doet ons de gewoonten (historische producten bij uitnemendheid!) kennen. Het onderzoek naar den aard der gewoonten omvat haar ontstaan, hare ontwikkeling, hare beteekenis, in verband met de omstandigheden, die op hare vorming, wijziging en verbreiding invloed uitgeoefend hebben. Hoe grooter nu het tijdvak is, waarover dit onderzoek loopt, des te hechter is ook de waarborg, dat de historie het juiste licht werpt over den aard der gewoonten. De omstandigheid nu, dat de geschiedenis ten opzichte van vele internationale verhoudingen ons slechts een korte periode van onderzoek biedt, maakt dat aan die gewoonten, op zichzelf reeds, geenszins dezelfde beteekenis kan worden toegekend als aan de vaak eeuwenoude gewoonten van het burgerlijk recht.

Zelfs voor diegenen, die de gewoonten als uitsluitende rechtsbron (gewoonterecht) aannemen, moeten derhalve de meeste volkenrechtelijke gewoonten een veel geringer beteekenis bezitten dan de maatschappelijke.

(Wordt vervolgd.)

OMVERWERPING OF INSTANDHOUDING VAN HET BESTAANDE ?

Weerlegging van het artikel van M. over de opleiding der Infanterie enz., zie 5de aflevering van dit jaar.

In de 5de aflevering van dit tijdschrift komt een artikel voor, geteekend M., over de opleiding der recruten bij de infanterie en andere oefeningen, waarin eene scherpe critiek wordt uitgesproken over de wijze, waarop die opleiding thans van hoogerhand is geregeld, en niet meer of minder wordt voorgesteld dan geheel met het bestaande te breken, alleen om daardoor steeds met tactische eenheden, die de werkelijke oorlogssterkte bezitten, te kunnen optreden. Hoe fraai dit ook moge klinken en hoe vele voordeelen er uit het bloote oogpunt van oefening aan mogen verbonden zijn, toch staan tegenover 's Schrijvers denkbeelden nadeelen, ja gewichtige bezwaren van socialen en anderen aard, die wij met een enkel woord wenschen in het midden te brengen, hopende dat zij van genoegzame beteekenis zullen worden gevonden, om de denkbeelden van den Schrijver te doen begraven dáár waar zij te huis behooren: nl. in Utopia.

Te meer mogen zijne voorstellen niet zonder weérlegging blijven, omdat de Schrijver blijkbaar een man is van gezag, die den troep goed kent en die vele oefeningen in kampen enz. heeft meegemaakt, waardoor zijn woorden allicht te veel indruk zouden maken op het jongere geslacht en op hen, die alleen oog hebben voor het verkrijgen van den hoogst bereikbaren graad van geoefendheid bij het hoofdwapen, maar daarbij de verdere legerbelangen over het hoofd zien.

Hoe eenzijdig M. is en hoe weinig hij met andere belangen rekening houdt, zullen de hierna volgende regelen, naar wij vertrouwen, aantonen.

In de eerste plaats blijkt de Schrijver weinig sympathie te bezitten voor de opleiding der recruten door de compagniescommandanten. Hierbij verwert hij dus voor ons leger, wat in het Duitsche alleszins deugdelijk is bevonden en daarom terecht door ons legerbestuur is overgenomen, dat zeer goed beseftte dat het den compagniescommandanten niet anders dan aangenaam kon zijn, gedurende den korten tijd dat de miliciens onder de wapens vertoeven, deze ook steeds onder hunne leiding te hebben. Alleen op

deze wijze toch zou het hun mogelijk zijn de individualiteit van elk man grondig te leeren kennen; een bekendheid, die van zooveel gewicht is in oorlogstijd. Het kader der compagnie vormt zich daardoor meer tot instructie en voor alle officieren is het eene welkome afleiding, zich, in stede van met allerlei opdrachten of schriftelijk werk, weder eens te kunnen bezighouden met dat gedeelte van den dienst, dat zulk een voornaam bestanddeel van hun taak is: de vorming van den soldaat.

Nu moge M. het afkeuren dat in deze den compagniescommandanten niet de vrije hand wordt gelaten, maar er moet toch *eenheid* in de opleiding zijn. Het overgaan van die opleiding uit de handen van den luitenant-adjutant in die der compagniescommandanten mocht niet tengevolge hebben dat die eenheid werd verbroken. En daartoe moet de chef het heft in handen hebben. Hoe wil een kolonel, hoe wil een majoor met klem het commando voeren, als hij niet zou mogen voorschrijven, wat hij en wanneer en hoe hij dit of dat wil gedaan hebben? . . . Hij, de kolonel toch, blijft de verantwoordelijke man. Loopt er iets verkeerd: aan hem zal het worden geweten. Vandaar dat men dikwerf zeer ten onrechte het verwijt hoort dat er te veel voorgeschreven wordt, want men vergeet de verantwoordelijkheid der chefs, een verantwoordelijkheid die zich niet slechts uitstrekt over de geoefendheid en den inwendigen dienst, maar — en dit mag voorzeker niet uit het oog verloren worden — ook over het administratief beheer (1). Zal alles met de vereischte zuinigheid betracht worden, dan moet er *contrôle* en zelfs scherpe *contrôle* zijn. Daaraan moet wel eens wat worden opgeofferd, daarvoor ook soms wel eens iets worden nagelaten, omdat men anders in administratieve moeilijkheden of te groote beslommeringen komt, maar dat wordt weer beloond door de handhaving van het goede beginsel dat er een juist geldelijk beheer moet wezen, dat den toets van de Algemeene Rekenkamer ten volle kan doorstaan. De Schrijver denke zich eens een korps, waarbij de administratie in de war is! . . . Welke moeilijkheden moet zoo iets niet met zich brengen, tot zelfs voor den Minister? En hij zal toch wel zoo naïef niet zijn om te denken, dat in zoodanig geval het Departement van Oorlog geneigd zou wezen om het te kort bij te passen, terwijl het hem, aan den anderen kant, bekend moet wezen, hoe licht men met onze administratieve bepalingen er inloopt!

Doch wij moeten ons niet laten verleiden af te dwalen in beschouwingen over de administratie. Wij haalden haar aan, als ééne der oorzaken,

(1) Niet genoeg wordt door de meeste officieren het voorrecht gewaardeerd, van in het *Recueil Militair* eene verzameling voorschriften te bezitten, die met elk jaar vollediger wordt en waardoor, mits men zich in den geest der voorschriften indenke, nu reeds bijna voor de meeste gevallen kan worden nageslagen hoe men daarin heeft te handelen. Wij ontveinen ons volstrekt niet dat met de toeneming der voorschriften het nakomen lastiger wordt, maar doorgaans ligt de oorzaak van het voorbijzien van bepalingen, in het niet genoeg getrouw bijhouden van de lectuur van het *Recueil*, waarvoor vooral jonge officieren, die nog niet door schade en schande de noodzakelijkheid daarvan hebben ingezien, eene zekere minachting schijnen te gevoelen.

waardoor ernstige bemoeiingen worden gevorderd van de respectieve chefs. Dat in ons leger die bemoeiingen zich tot in vele onderdeelen van het commando moeten uitstrekken, is nu eenmaal een feit, dat men niet alleen kan waarnemen bij de infanterie, maar zeker in niet mindere mate bij de artillerie enz. en dat dus wel mag worden aangenomen uit den drang der noodzakelijkheid te zijn geboren. Of heeft de Schrijver, om maar iets te noemen, nooit de legerplaats van Oldebroek bezocht en heeft hij nooit vernomen hoe alle oefeningen dáár, van dag tot dag, van A tot Z, zijn voorgeschreven? Weet hij niet hoe ook dáár, zelfs door hooggeplaatste officieren, niettemin voortdurend contróle wordt uitgeoefend op alles wat er geschiedt? Is dit hem bekend, welnu, waarom dan te smalen op de wijze waarop het commando bij de infanterie wordt gevoerd en op het gemis aan zelfstandigheid bij de officieren van dat wapen? Want wie bezit er zelfstandigheid in ons leger? Immers niemand, behalve de Inspecteurs der wapens, in wier handen, met die des Ministers, het gezag geconcentreerd is. En zelfs deze zelfstandigheid ligt, voor wat de geldelijke bevoegdheid betreft, nog aan banden!

Dat schermen met *zelfstandigheid*, is schermen met een groot woord. Wij hebben nog nooit gehoord dat een officier geprezen werd wegens zijn veel initiatief, maar wel dat er berispingen of aanmerkingen vielen over eigenmachtig optreden, wanneer men vooraf in de gelegenheid was geweest om aan hoogerhand bevelen te vragen. En hoe kan dit ook anders? Hoe kan een commandeerend officier, in zaken van eenigszins buitengewonen aard weten, welke de bedoelingen van het Departement van Oorlog zijn, dat op zijne beurt met allerlei omstandigheden, somwijlen zelfs van politieken aard, rekening heeft te houden! Ons leger is nu eenmaal een klein leger, maar een samenhangend geheel, waarin de bemoeiingen van het hoofdbestuur zich dus niet over zoodanigen omvang behoeven uit te strekken, als dit in groote rijken wel het geval is. Vandaar dat de Inspecteurs meer in alle bijzonderheden kunnen doordringen, waardoor het groote voordeel wordt verkregen dat er eenheid bestaat, bijna tot in de details; dat er gediend wordt naar een vast stelsel, naar één beginsel, en een ieder weet waaraan hij zich te houden heeft. Nu volgt hier wel uit, dat ieder officier een deel van zijn z. g. d. zelfstandigheid moet ten offer brengen en wel te meer, naarmate hij lager geplaatst is, maar wezenlijke zelfstandigheid is in een leger, waarin bevolen en gehoorzaamd moet worden, nu toch eenmaal ondenkbaar. Wij, officieren, moeten zelfs rekenschap houden met de eigenaardigheden van een chef. Daartoe behoort een zekere mate van menschenkennis, maar die den officier ook niet ontbreken mag. Trouwe nauwgezette dienaren, die niet, zooals M., zijn behept met allerlei nieuwe denkbeelden, zijn voor een chef in den regel meer waard, dan officieren, zooals M. het uitdrukt, »die voelen hoe hoog zij staan.» Dat dergelijk soort van officieren zoo bevordelijk zou zijn aan de krijgstuicht, zal waarschijnlijk door de meeste

chefs aan M. wel niet worden toegegeven, omdat dit gevoel maar al te dikwerf ontaardt in de zoo hinderlijke pedanterie.

Na hiermeê aangetoond te hebben het weinig gemotiveerde van 's Schrijvers klacht over de te groote centralisatie, als zijnde deze een zeer natuurlijk gevolg van een klein leger, komen wij nu tot den noodkreet, door hem aangeheven over het oefenen met te kleine afdeelingen.

Het is zeker waar, dat het oefenen met zulke afdeelingen wel eenige bezwaren heeft, maar aan den anderen kant staat hier ook weer tegenover, dat nu op elk man meer nauwkeurig kan worden gelet. Wanneer een man nu iets verkeerd doet, zal dit in de meeste gevallen niet onopgemerkt blijven; de korporaal wordt berispt door den onderofficier; deze op zijn beurt door den luitenant en zoo ontstaat een edele wedijver, waarbij ieder er op uit is te verbeteren en te volmaken. Juist een der voordeelen van een klein leger is het, dat alles in de details zooveel beter kan zijn en kan worden nagegaan dan in een groot leger, en zóó kan de instructie van kleine onderdeelen ook met meer nauwgezetheid plaats hebben dan van groote. Eilieve, men neme eens een school! Op welke school zou nu beter onderricht worden gegeven — aannemende dat de onderwijzers van gelijk gehalte zijn — op eene waar de klassen zeer groot, of op eene waar de klassen zeer klein zijn? . . .

Ook overdrijve men niet. Dat werken met grootere massas moge in de eerste dagen na eene mobilisatie wat vreemd wezen, maar dat leert zich wel. In den beginne zal het een beetje gescharrel geven, maar al zeer spoedig zal het oog zich gewennen aan het kiezen van de vereischte afstanden. Men zal natuurlijk dan goed ervaren kader moeten hebben, maar om dit te vormen is er nu in vredestijd alleszins gelegenheid, juist doordien men, wegens de geringe vredessterkte, daaraan speciaal zijn aandacht kan wijden.

»Dat oefenen met troepen, die er niet zijn, geeft aanleiding tot de dwaaste dingen» zegt M. Ja, als er in 't geheel geen troepen zijn, dan is natuurlijk de oefening daarmee onmogelijk. Maar ook al heeft men den troep op oorlogssterkte, dan nog zal men veelal den vijand moeten markeeren. Wanneer men toch de reserve achter zich heeft opgesteld en die dus, als staande men met den rug naar haar toegekeerd, niet zien kan, doet het er, zoolang die reserve daar achterwaarts verondersteld kan blijven, voor de voorwaarts van haar opgestelde troepen weinig toe, of zij er werkelijk aanwezig is of niet. En zoo is het ook, althans bij de exercitiën — wij laten dáár bij het tirailleeren — met de lijntjes. Worden deze goed strak gehouden, dan blijft de afstand bewaard en kan de oefening toch zeer leerzaam zijn, voor het kader en de officieren.

Als middel om de onvoldoende getalsterkte bij de oefeningen op te heffen, wordt door M. aanbevolen om alle miliciens per regiment in te deelen bij

één bataljon van dat regiment, om daarbij te worden gekleed en tot September geoefend. Dat bataljon, het z. g. d. oefeningsbataljon, zou, wat kader, officieren en minderen betreft, worden gebracht op vredesformatie. Het kader zou geen wacht, geen corvée, geen dienst buiten het bataljon doen. Bij dat bataljon zou de opleiding in handen zijn van de compagniescommandanten. Vóór den aanvang der opleiding maken deze een schriftelijk programma daarvoor op, waarin de bataljonscommandant, tenzij het strijdig is met eene logische opvatting, geen verandering mag maken, enz.

Het zal er van half Maart tot Augustus, als wanneer er eene lichting voor herhalingsoefeningen onder de wapens komt, mooi uitzien bij de andere bataljons van het regiment, wanneer daarbij geen miliciens worden ingedeeld. Bij die bataljons kunnen de officieren voor het meerendeel dan wel gaan wandelen of met verlof gaan! En een mooi commando voor een bataljonscommandant, zulk een bataljon, dat al dien tijd nagenoeg geen manschappen kan uit brengen! Ware het dan niet vrij wat rationeeler en goedkoper die bataljons maar zoolang geheel op te doeken? Of moeten de officieren bij zulk een bataljon dan, altijd maar door, onderstellingen en opdrachten uitwerken? Een fraaie dienst! Men stikt nu reeds in al 't papier, dat er volgeschreven en volgeteekend wordt. Moet die berg soms nog grooter worden? Wat heeft een kolonel, wat heeft een generaal te inspecteeren bij zulk een bataljon? En in den winter gaan de miliciens weer bij gedeelten met verlof!

Doch zien wij wat M. verder wil.

Zes weken blijven de miliciens ter beschikking van de compagniescommandanten voor detail-oefeningen, recrutenschool enz; vier idem voor oefeningen met de geheele compagnie en dan gaan zij met 1 Mei allen naar de legerplaats bij Zeist.

Vooreerst is het dan nog te koud om in tenten te kampeeren. Wil men de menschen op dat tijdstip naar de hei sturen, dan moeten zij daar gelogeed worden minstens in houten barakken.

Tegen zulk vroegtijdig legeren in tenten zou de geneeskundige dienst — en terecht — zich met hand en tand verzetten. Trouwens, er zou daarover een kreet van verontwaardiging opgaan in Nederland, die een Minister heel spoedig zulke proefnemingen verleeren zou.

Dáár op de hei, liefst bij Zeist, worden de bataljons dan, zooals M. voorstelt, drie aan drie vereenigd tot een regiment en achtereenvolgend eerst uitsluitend in infanterie-dienst en daarna, gedurende de maand Augustus, in vereeniging met andere wapens, geoefend.

Ergo: Kampeeren van af 1 Mei tot 1 September!

Ik wil gaarne gelooven, dat dit aan de oefeningen bevorderlijk zal zijn en dat de miliciens daar niets op tegen zullen hebben, maar men dient toch ook rekening te houden met andere belangen, o. a. die van de officieren en het kader!

M. heeft er zeker geen oogenblik aan gedacht, dat van die officieren en het kader velen gehuwd zullen zijn en dat daaronder zullen zijn vele vaders van gezinnen.

Het gevolg zal natuurlijk wezen dat een aantal der gehuwden er zich zullen trachten uit te draaien en dan komt, jaar in jaar uit, het kampeeren op dezelfde officieren neer. Nu kan men wel zeggen: dat zal niet geschieden, maar Kamerleden spannen er zich voor, en *avec le ciel*. . . wij weten hoe dat gaat. Het doel wordt dan, voor wat de officieren betreft, niet bereikt; degenen, die telkens kampeeren, zullen wel is waar uitmuntend worden, maar de anderen leeren in dat opzicht haast niets. De gehuwde officier en onderofficier blijft toch ook staatsburger en gaat het nu aan hem vier volle maanden te ontnemen aan zijn gezin!

Menschen als M. mogen dit eene zaak van geen beteekenis achten, maar men heeft nu eenmaal in het leger het huwelijk en wel op groote schaal toegelaten. De financieele hinderpalen, die vroeger aan het huwen der officieren in den weg stonden, zijn, als niet meer passende in onzen tijd, weggenomen. Dientengevolge heeft men tal van gehuwde officieren, die met hun sober traktementje, thans nog beknibbeld door de verhoogde belastingen, moeilijk kunnen rondkomen. Moet men die nu, gedurende 4 maanden, tot een dubbel huishouden dwingen? Bovendien, ieder weet het, in een kamp leeft men nu eenmaal niet goedkoop. Dan komen zij zeker in schulden en schulden worden bij den militair niet gedoogd!

Bij de gehuwde onderofficieren is het evenzoo gesteld. Op ruime schaal mogen de onderofficieren huwen. Nauwlijks heeft de onderofficier een paar jaren in dien graad gediend, of hij ziet naar eene levensgezellin uit. Eenmaal getrouwd, raakt men hem niet licht meer kwijt. 't Gevolg van de meerdere vrijgevigheid met het trouwen, is dan ook geweest dat de zedelijkheid der onderofficieren veel verbeterd is en over het algemeen het gouden strepen dragend kader bezadigder en kalmer is dan voorheen. Maar gaat het nu aan die menschen, die in hun huishouden veelal nog meer noodig zijn dan de officieren in het hunne, vier, zegge vier volle maanden achtereen daaruit te halen? Zeker niet. Een of ander menschlievend Kamerlid zou dan ook wel gevonden worden, om een warm pleidooi ten gerieve van die huisvaders te houden, zoodat, het een met het ander genomen, dat voorstel om vier maanden te laten kampeeren, als zijnde te kras, wel nimmer zal worden verwezenlijkt. Hadde M. dit kampeeren tot 3 maanden beperkt, misschien zou het dan nog der overweging waard zijn geweest. Dan ware ook tevens het bezwaar van het met Mei naar het kamp gaan vermeden, hoewel het bij ons altijd de vraag blijft, of ook zelfs dan nog de zaak de daaraan verbonden kosten en bezwaren waard is. Want waaruit is dan wel gebleken dat onze infanterie thans onvoldoende geoefend wordt? Bij oefeningen op groote schaal gaf zij immers steeds reden van tevredenheid!

Over een verschil in opleiding van veld- en vestingtroepen wordt door M. niet gesproken. Het zal toch wel niet zijn bedoeling wezen, de vorming dezer laatsten eerst na 1 September te doen beginnen? Dit evenwel slechts ter loops.

De hoofdzaak is deze, dat het Nederlandsche leger nu eenmaal op dergelijke *tours de force*, als M. op het oog heeft, niet ingericht is. Hij houdt bij al zijn plannen niet genoegzaam rekening met ons volkskarakter, dat zulke groote sprongen niet wil; vandaar dat zijn voorstellen onmenschkundig zijn. En waren zijne beschouwingen nog maar juist!... Maar wij zeiden het reeds, dat wij aan de noodzakelijkheid van de door hem voorgestane veranderingen twijfelen. Jaren en jaren lang zijn onze bataljons geïnspecteerd geworden door Inspecteurs der infanterie en commandanten van divisien infanterie en allen vonden dat het met de oefeningen zoo wel kon, al waren die ook niet volmaakt; want van verandering, in den zin als M. wil, is, voor zoover wij kunnen nagaan, nooit sprake geweest. Het is toch niet te veronderstellen dat, wanneer bij die generaals dusdanige bezwaren hadden bestaan, als door M. worden geopperd, de Minister daaraan hoegenaamd geen gehoor zou hebben gegeven!

Er is dus alle grond aan te nemen dat M. in zijn oordeel over de opleiding onzer infanterie overdrijft en dwaalt, al gelooven wij, te oordeelen naar het vuur waarmede hij zijne zaak verdedigt, volkomen te goeder trouw.

Ook de kosten van M.'s kamplannen zouden tegenvallen. Of zou nu alles ten koste moeten worden gelegd aan de oefening van de infanterie en zouden andere hoogst nuttige manoeuvres, zooals bijv. van de cavalerie naar den IJssel, waar zij in oorlogstijd het rideau zal vormen dat onze mobilisatie dekt, moeten achterwege blijven? Zouden eveneens achterwege moeten blijven de belangrijke oefeningen in den strategischen velddienst, de kadermanoeuvres, alsook de oefeningen in het bezetten van forten? Deze alle toch moeten worden bestreden uit de som van f 100.000, die M. geheel aan het kampeeren te Zeist wenscht ten koste te leggen.

Om te besparen ziet M. er geen bezwaar in, de paarden van de bereden wapens 31 dagen lang te laten bivakkeeren — hoogstens wil hij ze daarvan 7 regendagen inkwartieren.

Doch de Inspecteurs der bereden korpsen zouden zeker hiertegen in verzet komen en aantoonen, dat dit een gewaagde proefneming zou wezen, waarvan allicht het verlies van eenige paarden en ziekte van andere het gevolg zou zijn. Ook dit gedeelte van M.'s voorstellen, heeft dus weinig kans van verwezenlijking. In oorlogstijd zal men, uit den aard der zaak, wel veelal genoodzaakt zijn de paarden 's nachts in de open lucht te laten, maar in vrede tijdstijd ze aldus moedwillig bloot te stellen — dáaraan zal wel niemand denken.

De slotsom, waartoe wij komen, is deze: dat er voor M.'s voorstellen wel iets te zeggen is, maar dat daarvoor het leger op een geheel andere leest moet zijn geschoeid dan waarop het thans, ten gevolge van traditie, geleidelijke ontwikkeling en ervaring geschoeid is. Ons leger heeft in velerlei behoeften te voorzien en zijn werkkring is zeer veelzijdig. Aan alles moet gedacht, voor alles moet gezorgd worden. Het gezegde: »het oog wil ook wat,» geldt ook voor het budget van Oorlog. Wanneer men op eene begrooting van Oorlog geen gelden ziet tot aankoop van paarden binnenslands, of geen gelden voor den bouw van kazernes tot het voorbereiden van den verplichten persoonlijke dienst, of geen gelden voor verbeteringen op hygiënisch gebied, dan maakt zulk eene begrooting een ongunstigen indruk op de natie, d. w. z. op de Tweede Kamer, die toch het geld toestaan moet. En wanneer men dan aan het tegenwoordige eindcijfer gebonden is, dan kan men er niet aan denken, alleen voor de oefening van de infanterie, die maar een onderdeel van die begrooting uitmaakt, 100 à 150.000 gulden uit te geven, voor eene regeling, waarbij meer dan de helft der officieren van dat wapen van Maart tot September zonder werkelijk vereischte bezigheid zou rondloopen en in 't beste van het seizoen de kazernes grootendeels ledig zouden staan.

Men meene niet dat men die officieren missen kan? Volstrekt niet. Men heeft ze noodig voor oorlogstijd en dus moet men ze *nuttig* bezig houden.

Vandaar dat wij er van overtuigd zijn dat, wanneer men voor de oefeningen van ons leger een weg zou willen uitgaan als door M. wordt gewenscht, ook de vredesorganisatie van dat leger zou moeten worden gewijzigd. Thans strookt deze niet met zijn plannen, want voor hetgeen hij wil, is zij èn veel te omslachtig èn te kostbaar. Het verwondert ons, dat hij dit zelf niet heeft ingezien. Nog zou het misschien van nut kunnen zijn, indien hij nopens dit punt zijne zienswijze meedeelde. Wellicht dat dan ook ons oordeel over zijn denkbeelden iets gunstiger zou kunnen luiden. Doch zooals deze dáár liggen, vormen zij een greep, die ons doet denken aan iets onbekookts. Wil men de vredeseffectieven vermeerderen, zeer goed, maar dan verhooge men veel liever het jaarlijksch militiecontingent en eische minder jaren dienstplicht.

XY.

Eenige zaken de remonteering der Veldartillerie betreffende.

In de laatste jaren heeft zich bij het wapen der artillerie eene grootere belangstelling in het paardenmateriaal geopenbaard dan vroeger wel het geval was; voornamelijk een gevolg van den verbazenden vooruitgang der techniek, waardoor de eischen aan het levende materiaal te stellen in evenredige wijze zijn toegenomen.

De tijden dat de veldartillerie zich bijna uitsluitend stapvoets bewoog en voorafgegaan door tamboers tot de stelling in batterij opmarcheerde, zijn lang voorbij. De paarden der artillerie waren toen uitsluitend lastdieren en bij gebreke van dien gebruikte men voor het vervoer van het geschut zelfs trekossen en was men ook daarmee tevreden.

Zoo werden o. a. in het jaar 1686 in Duitschland ossen gebruikt voor den terugmarsch van een hulpkorps uit Hongarije. Hetzelfde had ook nog plaats in het laatst van den zevenjarigen oorlog, toen er eveneens zulk een gebrek aan paarden was, dat bij het verbonden leger van Hertog FERDINAND VAN BRUNSWIJK 400 ossen gebruikt werden om de artillerie aan te spannen.

De invoering van het getrokken geschut, de grootere uitgebreidheid der legers en de ervaringen der laatste oorlogen stellen aan de beweegbaarheid der veldartillerie geheel andere eischen en de noodzakelijkheid om reeds bij het begin van het gevecht de artillerie-massa's te gebruiken, vermeerderde de afstanden, die in snellen gang moesten worden afgelegd om nog tijdig aan den strijd te kunnen deelnemen, tot mijlen en dagmarschen.

Ook in ons land, waar de veldartillerie door vlugheid van beweging dikwijls zal moeten vergoeden wat haar aan getalsterkte ontbreekt, zullen bij een eventueelen oorlog aan dat wapen geen minder zware eischen gesteld worden. Om die moeilijke taak, eenmaal voor het wapen weggelegd, naar behooren te vervullen, zijn tactische kennis, vastberadenheid en moed alleen nog niet voldoende, maar moet de artillerie door een deugdzaam paard met veel volhardingsvermogen in staat gesteld worden van die eigenschappen het grootst mogelijke nut te trekken.

Daartoe heeft de artillerie noodig een paard van krachtigen, regelmatigen lichaamsbouw, van middelbare grootte, met breede, diepe borst, goed ontwikkelde schoft en sterken rug en lendenen, flinke droge beenen met harde, niet te kleine hoeven. Minder nog door eigen gewicht dan wel door een krachtige achterhand moet het artilleriepaard in staat zijn zware lasten te verplaatsen.

Hoewel ook bij onze inlandsche remonten paarden gevonden worden, die blijken deugdzame artilleriepaarden te zijn, zoo leert ons toch eene eenvoudige beschouwing der thans aanwezige inlandsche paarden, dat de remontecommissiën de gestrengheid, die haar zoo dikwijls verweten wordt, werkelijk niet overdrijven en dat wij er nog zeer ver van af zijn ons in dit opzicht geheel onafhankelijk van het buitenland te gevoelen. Het feit, dat een remontecommissie, beziel met de beste bedoeling om ook een steentje bij te brengen tot verheffing der inlandsche paardenfokkerij, van al de aangeboden paarden, ruim 120, slechts aarzelend een 6-tal voor het leger geschikt durft verklaren, legt geen schitterende getuigenis af van de deugdelijkheid van het inlandsche paardenras.

In de laatste jaren is aan dit belangrijke vraagstuk meer aandacht geschonken en begint men meer en meer in te zien, dat de paardenfokkerij een nationale zaak is en dat daarbij de belangen van leger en landbouw dezelfde zijn. Door tal van middelen trachten landbouw en andere commissiën het vraagstuk van de verbetering van het paardenras populair te maken en den landbouwer te overtuigen, welk een bron van inkomsten eene oordeelkundige fokkerij voor hem zou kunnen opleveren. Het feit, dat in onze inlandsche remonten ook enkele zelfs zeer deugdzame exemplaren zijn aan te wijzen, toont genoegzaam aan, dat onze paardensoorten goede elementen bevatten en dat het geen ondankbare taak is, pogingen aan te wenden die fokkerij op te heffen uit den staat van verval, waarin zij door onwetendheid en winstbejag geraakt is. Bij buitenlandsche kooplieden, zoowel Duitsche, Fransche als Belgische, (1) gewild, zou door die fokkerij een bron van welvaart geopend worden, waarbij ook het leger baat zou vinden, dat alleen behoefte heeft aan goed gebouwde paarden met veel volhardingsvermogen en waarvoor een fraai uiterlijk en meer verheven gangen bijzaken zijn.

De ondervinding in andere landen hieromtrent opgedaan, leert ons echter dat al die pogingen, hoezeer ook te waardeeren en toe te juichen, op den duur niet tot de gewenschte uitkomst zullen leiden, zonder den krachtigen

(1) Duitsche kooplieden koopen voor het meerendeel 1½-jarige paarden in de provinciën Gelderland, Groningen, Utrecht, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Limburg;

de Fransche koopen uitsluitend luxe-paarden van 4—6 jaar in de provinciën Gelderland, Groningen, Utrecht, Zuid-Holland en Noord-Brabant, en

de uitvoer van werkpaarden naar België heeft voornamelijk plaats uit de provinciën Zeeland, Noord-Brabant, Gelderland en Limburg. De verzending naar Engeland heeft bijna geen naam en bestaat uitsluitend uit zwarte paarden ten gebruike bij rouwkoetsen.

steun van staatswege. De fokkerij toch met het doel het bestaande ras te verbeteren en te veredelen, is een hoogst moeilijke taak en zelfs toegerust met de meest degelijke kennis, zou men zich, naast groote financieele opofferingen, nog tal van teleurstellingen moeten getroosten.

De keuze van den meest geschikten hengst voor een bepaald soort van paarden is op zichzelf reeds zeer moeilijk, en hoe meer stemmen zich daarbij doen hooren, des te moeilijker zal ook de beslissing zijn. Heeft echter eene vereeniging hieromtrent eenmaal een vaste overtuiging gekregen, waarschijnlijk daarbij voorgelicht door de ondervinding in andere rijken opgedaan, en is men het onderling eens geworden, dat een bepaald ras en ook geen ander, de gewenschte eigenschappen bezit om met vertrouwen te worden aangewend — waaronder in de eerste plaats moet verstaan worden de gave om ook op vreemden boden zijn uitnemende eigenschappen op het nageslacht over te planten — dan blijft nog altijd de moeilijke taak over een goeden hengst van dat ras uit te kiezen en te koopen.

Goede hengsten toch zijn zeer kostbaar, de keuze er van is moeilijk en er zullen al heel weinig particulieren of vereenigingen gevonden worden, die een betrekkelijk groot kapitaal beschikbaar stellen voor een onderneming, waarvan de uitslag in ieder geval nog onzeker is. De hooge prijs, die in het buitenland besteed wordt voor goede dekhengsten, verklaart dan ook eenigszins waarom hier te lande zoo algemeen het Oldenburgsche paard tot rasverbetering wordt gebruikt. Een Oldenburgsche hengst toch met een fraai uiterlijk is voor een middelmatigen prijs wel te verkrijgen, maar met eenigen grond mag in twijfel worden getrokken, of hiervan een nakomeling-schap kan verwacht worden, die in innerlijke hoedanigheden hooger dan haar ouders staat.

Maar ook een uiterlijk uitstekende hengst van goede afstamming kan tegenvallen en geen goede nakomelingen voortbrengen; dit is een treurig en dikwijls voorkomend verschijnsel, dat zich kan voordoen, zoowel bij het Engelsche volbloed van de beste klasse als bij iedere andere paardensoort. En in stoeterijen, waar met het edelste en beste materiaal gefokt wordt, zal toch het grootste aantal der geproduceerde hengsten voor de fokkerij ongeschikt moeten geacht worden. Hoeveel te meer zal dit dan niet het geval zijn bij hengsten, die zooals de Oldenburgers, door ronde fraaie vormen dikwijls de minder juiste hoedanigheden in hun bouw bedekken, uitmunten door veel massa, doch nooit de bewijzen van veel weerstandsvermogen afgelegd hebben.

Premiën door de regeering uitgelooft ter aanmoediging zullen op den duur dan ook niet voldoende blijken om in de binnenlandsche fokkerij op afdoende wijze verbetering te brengen. Om tot goede en blijvende uitkomsten te geraken, zijn krachtiger maatregelen noodig, en zal de staat zelve daartoe de leiding in handen moeten nemen.

Ook in ons land zijn, zoowel in als buiten het leger, bekwame menschen

te vinden, die gaarne hun kennis en hunne krachten aan dit dankbare, maar moeilijke werk zullen wijden, en aan wie met vertrouwen de leiding eener onderneming van zoo groot en algemeen belang kan worden opgedragen.

Onder eenhoofdige leiding zal dan op rationeele wijze en volgens een vast beginsel gefokt worden. Nauwkeurig zal worden nagegaan, welke de behoeften van een bepaalde streek zijn en op welke wijze daarin kan worden tegemoetgekomen. De noodig geachte hengsten worden dan door den Staat aangekocht en tegen een laag dekgeld ter beschikking gesteld van de boeren en kleine fokkers, die zelve zich geen goede hengsten kunnen aanschaffen, met de bepaling dat de ter dekking aangeboden merriën daartoe vooraf in ieder opzicht moeten worden waardig gekeurd. Zij en hunne nakomelingen worden in aan te leggen paardenstamboeken opgenomen.

Deze hengsten (Landbeschäler) worden in depôts vereenigd en daar op rationeele wijze gevoed en verzorgd, d. w. z. dat zij niet op stal worden vetgemest, maar onderworpen aan een dagelijkschen en regelmatigen arbeid, overeenkomstig hunne krachten en hun bestemming.

Zowel in Duitschland als in Oostenrijk, waar dit stelsel in zoo ruime mate wordt toegepast, wordt door de kleine fokkers aan de staatshengsten algemeen de voorkeur gegeven boven die van particulieren.

Op die wijze zou langzamerhand kunnen voorzien worden in het gebrek aan gewenschte dekhengsten, dat zich in de meeste provinciën, maar vooral in Noord-Brabant doet gevoelen en waarvan een niet te miskennen nadeel is het veel te vroege gebruik der hengsten. In bijna alle provinciën toch is van het aantal aanwezige dekhengsten de helft en meer, jonger dan 4 jaren.

Een ander middel zou kunnen zijn het verleen van rentelooze voorschotten uit de Staatskas aan landbouwvereenigingen tot aanschaffing van hengsten.

Ook dan zal van regeeringswege moeten onderzocht worden of van een aan te koopen hengst in een bepaalde streek werkelijk nut kan verwacht worden, en blijft de Staat ook meer toezicht uitoefenen op den hengst en op de daardoor te dekken merriën.

In het koninkrijk Pruisen werd dit stelsel door den toenmaligen Minister van landbouw reeds in 1857 in practijk gebracht, terwijl later deze maatregel herhaaldelijk zoodanig werd gewijzigd, dat eene meer uitgebreide toepassing er van verwacht kon worden. Overtuigd van het wezenlijke nut voor de binnenlandsche fokkerij, indien private personen zich verbonden om door het houden van deugdlijke hengsten mede te werken tot verbetering der inlandsche fokkerij, besloot het Pruisische ministerie van landbouw dergelijke vereenigingen te steunen, door haar in de gelegenheid te stellen, zonder onmiddellijk geld uit te geven, zich zoodanige hengsten aan te schaffen, en wel: door het verleen van rentelooze voorschotten, of door rentelooze benooidige koopsom te crediteeren.

Wil nu een vereeniging van die gunstige bepaling gebruik maken en een renteloos voorschot uit de Staatskas ontvangen, dan vraagt zij aan om den hengst, dien zij in het binnen- of buitenland op het oog heeft, aan te koop, met opgave van de daartoe benoodigde koopsom.

Blijkt dan na onderzoek de hengst dien prijs waard te zijn, en wordt hij geschikt geacht voor het voorgestelde doel, dan wordt het voorschot verleend, dat in 4 tot 6 jaren moet worden terugbetaald. De vereeniging wordt dan eigenares van den hengst en neemt daarvoor de verplichting op zich hem te benutten tot dekking van daartoe goedgekeurde merriën en hem steeds in goede conditie te houden. Hiertoe wordt gerekend behoorlijke stalling, verpleging en voeding, en het verrichten van regelmatig arbeid, overeenkomstig zijn doel en zijn krachten. De regeering oefent op een ander toezicht uit.

In het andere geval kan de vereeniging een hengst uitzoeken uit de Staatshengsten, voor zooverre aan deze nog geen vaste standplaats is aangewezen. De Staat bepaalt nu den prijs, waarvoor de vereeniging dan gecrediteerd wordt, welke som ook weer in 4 tot 6 jaren moet zijn terugbetaald.

Het behoeft geen betoog dat een krachtig steunen van Staatswege, zooals hier bedoeld wordt, tot groote geldelijke uitgaven zal verplichten. De ondervinding evenwel in andere landen opgedaan stelt ons gerust, indien er vrees mocht bestaan, dat die uitgaven nutteloos besteed zouden zijn, en kan ons de overtuiging schenken dat die gelden rijke vruchten zullen opleveren in het belang van landbouw, handel en nijverheid.

Dat niet alleen in groote rijken, zooals Frankrijk, Duitschland en Oostenrijk, dit denkbeeld gehuldigd wordt, maar dat ook in kleinere landen de overtuiging veld wint, dat de verbetering van den paardenstapel een nationaal belang is, hetwelk ten volle de belangstelling en de zorg van de regeering verdient, leert ons de Staatsbegrooting van Zwitserland voor het jaar 1894, waarop een som van 200.000 frs. is uitgetrokken, tot verbetering van het inlandsche paardenras. Deze som is bestemd zoowel voor de aanschaffing van hengsten en merriën, als voor het uitkeeren van premiën.

Maar niet alleen op economisch gebied, ook voor de landsverdediging is eene doeltreffende verbetering van het inlandsche paardenras van ontzaglijk groot belang. In bijna alle rijken van Europa is het een voortdurend streven der regeeringen geweest, de remonteering van het leger onafhankelijk van het buitenland te maken, en ook bij ons te lande is de regeering sinds de laatste jaren in deze richting werkzaam, en tracht zij door het bevorderen van den aankoop van inlandsche remonten, door het uitloven van premiën enz. het fokken van voor het leger geschikte paarden zooveel mogelijk aan te moedigen.

Dat in ons land uitsluitend werk- en wagenpaarden gefokt worden, is een

der redenen waarom die pogingen zich voorshands tot het wapen der artillerie bepalen, dat toch zijn remonten in het soort der lichte wagenpaarden moet zoeken, hoewel ook de cavalerie en rijdende artillerie zich in oorlogstijd met inlandsche paarden zullen moeten aanvullen. Dat wij nog ver van het voorgestelde doel af zijn, behoeft geen betoog.

Bij een eventueelen oorlog houdt de buitenlandsche aanvoer natuurlijk op en zal men juist in die tijden, waarin de behoefte aan deugdzame paarden met veel volhardingsvermogen zich het meest doet gevoelen, zich tevreden moeten stellen met hetgeen men in het binnenland zal kunnen vinden. Voor de verschillende treindiensten zullen de bezwaren niet zoo groot zijn, maar de bereden artillerie moet hogere eischen stellen, en het mag in twijfel worden getrokken of, niettegenstaande de hooge prijzen, die dan voor de remonten kunnen besteed worden, ook maar eenigszins bevredigende uitkomsten zullen verkregen worden, en dat des te meer nu uit den aard der zaak de keuring minder streng zal zijn dan in vreedestijd. Groote moeilijkheden zullen zich ook voordoen bij het bereden maken van zoovele onbereden officieren en van die der veldartillerie.

De vraag naar paarden bij mobilisatie is werkelijk niet gering te achten. De aanvulling der cavalerie is betrekkelijk niet groot, maar bij de artillerie bedraagt zij ongeveer evenveel als de vredessterkte en bij de treincompagnieën komt de vredessterkte bijna niet in aanmerking.

Een batterij veldartillerie gaat te velde:

- 1°. met de vredessterkte.
- 2°. met de aanvulling benoodigd om op oorlogssterkte te geraken.

Tot de eerste categorie van paarden behooren die, welke in vreedestijd bij de batterijen aanwezig zijn en de jaarlijksche remonte, te zamen tot een getal van 70 paarden.

De reeds bij de batterijen aanwezige paarden vormen de eigenlijke kern, zij kunnen de stampaarden genoemd worden. Zij hebben de bewijzen van hun meerdere of mindere deugdelijkheid reeds afgelegd in kampen en bij manoeuvres, en zijn eenigermate gewend aan langdurige en vermoeiende marschen en onregelmatige verpleging.

De remonten van het laatste jaar en die paarden, welke nog in dressuur zijn en die de onmiddellijke aanvulling vormen, hebben die proeven van geschiktheid nog niet afgelegd. Een oordeelkundig batterijcommandant toch zal van de jonge paarden, die hem in het najaar worden toegezonden, niet direct dezelfde diensten eischen als van de andere batterijpaarden. Gewoonlijk zes, maar dikwijls ook slechts vijf jaren oud, hebben zij recht om stelselmatig te worden gewend aan een meer zwaren arbeid dan tijdens de dressuur van hen geëischt werd. Als remonten werd gedurende bepaalde tijden, niet te lang en geregeld arbeid verricht onder behoorlijk toezicht en onder meer geoefende ruiters dan bij de batterijen gewoonlijk gevonden worden. Die arbeid werd wel stelselmatig verzwaard, maar steeds was men

er toch op bedacht het jonge paard te sparen en voor beschadigingen te behoeden. Zal men van die paarden, die nog niet eens volwassen zijn, mogen verwachten, dat zij eenmaal de bewijzen zullen geven van goede artilleriepaarden te zijn, dan moeten zij langzamerhand door een met oordeel opgevoerden arbeid gewend worden om langen tijd en in afwisselende terreinen in het tuig te gaan, belast met volledige bepakking en een dikwijls zwaren ruiter.

Bij mobilisatie kan van eene stelselmatige oefening geen sprake zijn en moeten die paarden direct de bespanningen voltallig maken of voor den dienst te velde ongeschikte paarden vervangen. Gewend aan eene zorgvuldige verpleging en aan regelmatigen, niet te zwaren arbeid, worden die paarden plotseling overgebracht in een geheel andere omgeving, blootgesteld aan eene meer ruwe behandeling, aan de zware vermoeienissen, die de oorlog onverbiddeijk van mensch en dier eischt, en aan een zeer wisselvallige, meestal zeer slechte verpleging.

Dat de oude batterijpaarden in deze omstandigheden meer waarborgen van deugdelijkheid geven dan de jonge paarden, blijkt uit de ondervinding der laatste oorlogen in Duitschland opgedaan. Het verlies, buiten het gevecht, aan jonge paarden bedroeg bijna het dubbele van dat der stampaarden.

Op den eersten mobilisatiedag zal van de bij de batterij aanwezige paarden altijd een zeker aantal ongeschikt moeten verklaard worden voor den dienst te velde. Er zullen altijd versleten of zieke paarden zijn, en ook onder de remonten van het laatste jaar zullen wel eens paarden gevonden worden, die gedurende den tijd dat zij bij de batterij dienst doen, blijken hebben gegeven voor artilleriepaard ongeschikt te zijn.

De batterijen, die bestemd zijn om bij mobilisatie direct haar standplaats te verlaten en die dus de opkomst der militie niet afwachten, rukken uit met eene sterkte van 66 paarden.

In aanmerking genomen de geringe sterkte der batterijen in het algemeen, welke sterkte hier en daar nog al verschilt, mag het in twijfel worden getrokken of er veel batterijen zullen zijn, die, na toevoeging van de oudste remonten, over zulk een aantal paarden zullen kunnen beschikken. Men mag dan ook gerust aannemen dat de aanvulling, noodig om een batterij op oorlogssterkte te brengen, d. i. tot een getal van 121 paarden, minstens evenveel bedraagt als de vredessterkte.

Een voorname factor voor eene goede vredesremonteering, waaraan bij ons te lande niet streng de hand wordt gehouden, is eene constante vredessterkte der batterij.

Is deze eenmaal vastgesteld, dan mag daar niet meer van worden afgeveken en moet deze in stand gehouden worden door eene jaarlijksche remonte, waarvan de grootte per batterij eens en voor altijd is vastgesteld. In beginsel krijgt dus iedere batterij jaarlijks op denzelfden datum een even groot aantal paarden ter aanvulling, waarvoor dan een gelijk aantal paarden

worden afgevoerd. Ik zeg: in beginsel, want er kunnen natuurlijk paarden sterven, of door ziekte en verwonding voor den dienst ongeschikt worden, in welk geval de remonte van het volgende jaar voor die batterijen eene kleine vermeerdering zal moeten ondergaan. In Duitschland wordt in zoodanig geval voorzien door de instelling bij ieder korps van een »Pferde-Verbesserungsfonds», waardoor een afgevoerd paard direct door een ander kan worden vervangen, dat door het korps zelf wordt aangekocht.

Zal dat stelsel kunnen doorgevoerd worden, dan moet een diensttijd van 10 jaren bij de batterij regel zijn, en moet ieder paard na afloop van dien diensttijd ook onherroepelijk worden afgevoerd.

Een vereischte hiertoe is, dat alleen die paarden aan de batterijen worden afgeleverd, die in alle opzichten waarborgen gegeven hebben voor den dienst te velde geschikt te zijn, en de mogelijkheid, dat een batterijcommandant zich genoodzaakt zou zien een paard reeds na één dienstjaar voor te dragen voor den trein of voor verkoop, mag niet anders dan in bovengenoemd geval en dus bij zeer hooge uitzondering voorkomen.

Ook remontepaarden kunnen tegenvallen, en daarbij zullen er altijd zijn, die wel is waar een oordeelkundige en voorzichtige dressuur zonder groote schade meemaken, maar die, bij de batterijen een meer vermoeienden dienst verrichtende, als sneeuw voor de zon afvallen en zonder nut te presteeren jaren lang goed verzorgd en gevoed zouden worden en dus dure kostgangers zijn.

Om die paarden te leeren kennen, is de training, zooals die voorgeschreven is in de *Ontwerp-leidraad bij de africhting van het artillerie-trekpaard* van groot belang, maar dan moeten die paarden, die toonen daar niet tegen bestand te zijn, ook niet aan de batterijen worden afgeleverd, want doet men dit toch, dan is de training nutteloos en voor paarden, die er niet tegen bestand zijn, in hooge mate schadelijk. Waarschijnlijk zullen zij nog alleszins bruikbaar zijn voor den trein, en zoo niet, dan schrijft de ware zuinigheid voor ze bijtijds te verkoopen. Ook voor paarden, die door gebreken in temperament of karakter ongeschikt zijn om bij de batterijen te worden ingedeeld, moeten in dezen zin maatregelen worden genomen.

Een ander voornaam punt is de indeeling van de remonte, waarbij rekening gehouden moet worden met de behoefte van iedere batterij.

Tot nu toe worden, waarschijnlijk om administratieve redenen, de remonten over de verschillende batterijen verdeeld, zoodra zij bij het regiment aankomen. Nu doet zich wel eens het geval voor, dat een batterij, die bijv. gebrek aan achterpaarden heeft, aangevuld wordt met lichte paarden, terwijl een andere batterij, die rijpaarden noodig heeft, uitsluitend trekpaarden ontvangt, wat voor een goed bereden maken een werkelijk nadeel is. Indien iedere batterijcommandant vooraf aan den regimentscommandant zijn behoeften kenbaar maakt, dan kan het aan den kapitein voor speciale diensten worden overgelaten, bij de africhting daarmede rekening te houden

en zooveel mogelijk daaraan tegemoet te komen. Overeenkomstig die behoeften en de geschiktheid der paarden, kan hij zijne remonten verdeelen in rij- en trekpaarden, en van de laatsten ook weer die afzonderen, die zich het meest tot achterpaarden eigenen. Na de trek oefeningen, waaraan toch alle artilleriepaarden onderworpen moeten worden, kunnen dan de rijpaarden meer volgens hun bestemming afgericht worden, wat aan de rijkunstige opleiding van het kader ook meer ten goede zou komen. De indeeling der remonten bij de batterijen zou dan eerst tegen het einde van de africhting plaats hebben.

De aanvullingspaarden kan men ook weer in 2 klassen verdeelen:

a. paarden, welke door de batterijen zelve worden aangekocht om de sterkte te brengen op 91 paarden;

b. de verdere aanvulling tot de oorlogssterkte, welke paarden door het depôt worden geleverd.

Nog veel meer dan de oudste remontepaarden zullen deze in deugdelijkheid bij de stampaarden ten achteren staan. Zij zullen uit een mengsel van de meest uiteenlopende qualiteiten bestaan, te meer daar bij den aankoop van die paarden met den meesten spoed moet worden te werk gegaan. Zij, die met dit werk belast worden, zullen het met de keuring niet al te streng mogen nemen, die zich bepalen moet tot grootte, ouderdom, gang en het al of niet aanwezig zijn van grove gebreken. Ook voor marchandeeren ontbreekt de tijd.

Wel houdt de uitvoer naar het buitenland direct op, maar men mag niet uit het oog verliezen, dat de buitenlandsche kooplieden bijna uitsluitend paarden koopen te jong om in het leger dienst te doen, en dat slechts enkele streken van ons land voor den aankoop kunnen aangewezen worden.

De aangekochte paarden worden bovendien plotseling aan een geheel andere levenswijze, voeding en verzorging onderworpen, en zullen reeds dadelijk zwaren arbeid moeten verrichten, onder een gewicht van \pm 100 KG. en dat paarden, die zich waarschijnlijk nooit in snellen gang onder een ruiter bewogen hebben.

In het eerste gedeelte van de aanvulling voorzien de batterijen zelf. Daartoe moeten de batterijcommandanten reeds in vreedstijd in de nabijheid hunner garnizoenen zich zooveel mogelijk op de hoogte stellen van de aanwezige en geschikte paarden. Indien meerdere batterijen in hetzelfde garnizoen liggen, zal misschien aan iederen batterijcommandant een bepaald rayon worden aangewezen, waaruit hij zich de noodige paarden zal moeten aanschaffen. Dit kan noodig zijn om door ongewenschte concurrentie de moeilijkheden niet te verhoogen, maar maakt ook de taak van iederen commandant niet even gemakkelijk.

In die aangewezen strook worden zooveel paarden, als vermoedelijk noodig zullen zijn, uitgezocht en met de eigenaars daarvan worden mondelinge

overeenkomsten gesloten om bij eventueele mobilisatie die paarden in eigendom aan het rijk af te staan. Eenige zekerheid, dat in zoodanig geval de uitgezochte paarden werkelijk voorhanden zullen zijn, bestaat er echter niet.

Bovendien zal het aanschaffen van die paarden door den batterijcommandant vermoedelijk worden opgedragen aan een jong officier, die hoogstwaarschijnlijk voor het eerst zich van een dergelijke opdracht zal moeten kwijten, en die dan bovendien de aanwijzing meekrijgt niet te streng met de keuring te zijn en niet te lang af te dingen.

Veel waarborg, dat die aankoop met spoed en met een bevredigende uitkomst zal plaats hebben, bestaat er dan ook niet; daartoe zijn meer waarborgen noodig, die alleen met behulp van een onteigeningswet kunnen verkregen worden.

De noodzakelijkheid nu, om in geval van mobilisatie een spoedigen en voldoende aankoop te waarborgen van voor den krijgsveld dienst geschikte paarden en tegen prijzen, die de werkelijke waarde zooveel mogelijk nabij komen, werd door het legerbestuur erkend en gaf aanleiding tot het Koninklijk besluit van 25 September jl., waarbij bepaald werd, dat in 1894 een keuring van paarden ten behoeve van den krijgsveld dienst zou worden gehouden door het geheele rijk. Hierdoor wordt uitvoering gegeven aan het Koninklijk besluit van 10 November 1892.

In het kort bepaalt genoemd besluit het volgende:

Over het geheele rijk worden in alle gemeenten de aanwezige paarden, behoudens de vrijstellingen, opgeteekend op verzamellijsten in eene volgorde, die in iedere gemeente bij loting wordt vastgesteld en waarop de paarden worden verdeeld in rij- en trekpaarden volgens de opgaven der eigenaars; overeenkomstig deze verzamellijsten wordt door den Minister van Oorlog in verband met de behoeften vastgesteld, de door elke provincie bij eventueele vordering ten behoeve van den krijgsveld dienst, te leveren aantallen rij- en trekpaarden. De Commissaris der Koningin in iedere provincie wijst dan aan hoeveel van deze soorten in iedere gemeente of samenvoeging van gemeenten zal moeten geleverd worden, alsmede het tijdstip waarop de keuring zal plaats hebben. De aantallen rij- en trekpaarden, die ter keuring aanwezig moeten zijn, bedraagt het viervoud van het door de gemeente of groep van gemeenten eventueel te leveren aantal paarden van elk der categorieën. Zij worden gekeurd door keuringscommissiën, bestaande uit: 2 officieren, gepensioneerde officieren of eervol ontslagen officieren, en één burgerlid, bij voorkeur een districtsveearts, aan wie eenige aan elkander grenzende gemeenten of groepen van gemeenten worden aangewezen.

De beslissingen van die commissiën worden opgeteekend op de verzamellijsten, die na afloop aan het Departement van Oorlog worden opgezonden, terwijl ook de burgemeesters die aanteekeningen overnemen.

De overname nu door het rijk, in geval van mobilisatie, geschiedt door commissiën, bestaande uit 2 leden en wel één militair lid, zijnde een

officier, gepensionneerd officier of eervol ontslagen officier, en één burgerlid, bij voorkeur een districtsveearts, die evenals hunne plaatsvervangers zooveel mogelijk in vreedestijd, voor den tijd van 3 jaren worden benoemd. Zij worden bijgestaan door 3 beëdigde taxateurs, die in elke gemeente door het gemeentebestuur worden aangewezen, en die ook reeds in vreedestijd voor 3 jaren benoemd worden.

Op den bepaalden tijd worden de paarden op de daartoe aangewezen verzamelplaatsen gebracht en die commissiën onderzoeken dan of de aangeboden paarden nog voor den krijgsdienst geschikt zijn, waarna de taxateurs den prijs bepalen.

Alle voor den krijgsdienst geschikte paarden zijn dus dienstplichtig en kunnen ten behoeve van het rijk onteigend worden, een maatregel, die waarborg geeft, dat het noodige aantal paarden te allen tijde beschikbaar zal zijn.

In de groote rijken van Europa bestaat een zoodanige wet reeds geruimen tijd; in Duitschland dateert zij zelfs van het jaar 1727, maar steeds wordt daar aan vrijwilligen verkoop boven onteigening de voorkeur gegeven.

Hoewel nu officieren daarvan niet zijn uitgesloten, valt het toch in het oog dat er een streven bestaat, de keuringen te doen plaats hebben door personen, die buiten het leger staan, wat zeer zeker het voordeel geeft, dat bij mobilisatie meerdere krachten disponibel blijven. En toch is het in menig opzicht te bejammeren, dat deze belangrijke en omvangrijke taak niet in de eerste plaats wordt opgedragen aan remontecommissiën, daar toch aan ieder korps bij mobilisatie een bepaalde landstreek is aangewezen, waaruit het zijn aanvulling zal moeten putten.

Het met vrucht zitting nemen in een remontecommissie is niet ieders werk, en behalve natuurlijke aanleg is een groote mate van ondervinding daartoe een bepaald vereischte, en wij weten het allen, dat slechts enkele personen het voorrecht bezitten zich in die richting te kunnen bekwamen. Bij de veldartillerie behoort dit privilege uitsluitend aan de kapiteins van speciale diensten. Bij afwezigheid neemt in hun plaats een luitenant van speciale diensten in de commissie zitting, die als plaatsvervangend lid daartoe is aangewezen en die, eenmaal kapitein zijnde, waarschijnlijk ook tot permanent lid zal worden benoemd. Hoewel het aan een remontecommissie vergund is, zich op haar jaarlijksche remontereis te doen vergezellen door het betrokken plaatsvervangend lid, wordt van deze gunstige maatregel, voor zooverre mij bekend is, slechts een matig gebruik gemaakt en zou het aanbeveling verdienen van deze gunstige en nuttige bepaling zooveel mogelijk gebruik te maken en die zelfs uit te strekken tot de verschillende keuringen, waartoe de kapitein van speciale diensten kan worden opgeroepen. Op die wijze zou de kennis van den binnenlandschen paardenstapel en de kunst om daaruit de voor den dienst bij het leger meest geschikte paarden te kiezen, ophouden het privilege te zijn van enkelen, maar in 's lands wezenlijk belang meer uitgebreid worden.

Aan ieder regiment veldartillerie is, zooals gezegd is, een bepaalde landstreek aangewezen, waaruit dat korps bij mobilisatie zijn gebrek aan paarden zal moeten aanvullen en waarvan de grenzen om verschillende redenen niet mogen overschreden worden. Aan de remontecommissie nu, die jaarlijks voor het regiment inlandsche paarden moet aankopen, zou zonder bezwaar de keuring kunnen opgedragen worden van de paarden, die in de verschillende gemeenten in dat rayon daartoe zijn aangewezen. Een afschrift van de daarop betrekking hebbende verzamelstaten zou dan ook bij het korps moeten bewaard worden.

Heeft deze keuring jaarlijks plaats en worden dus de mutatiën, die gedurende het afgelopen jaar zijn voorgekomen, voortdurend bijgehouden, dan heeft men bij het regiment ook steeds een nauwkeurig overzicht van het aantal en de soort van paarden, waarover eventueel zal kunnen beschikt worden. In dat geval zal ook de aankoop, die dan geschiedt door een persoon, die geheel op de hoogte is niet alleen van de quantiteit, maar ook van de kwaliteit van den paardenstapel in den aangewezen landstreek, met spoed en naar wensch kunnen plaats hebben.

Ook hij zal bij die definitieve keuring moeten worden bijgestaan door een districtsveearts en door beëdigde taxateurs.

Ook de eerste aanvulling der batterijen zou door deze wijze van handelen niet weinig gebaat zijn.

Voor elke batterij kunnen nu zoo dicht mogelijk bij het garnizoen zooveel gemeenten worden aangewezen als noodig is, om ruimschoots in de oogenblikkelijke behoefte aan paarden te voorzien. Zooals gezegd is, zal de aankoop van die paarden dikwijls moeten opgedragen worden aan officieren, die van keuring en aankoop van paarden weinig of geen ondervinding hebben.

Voor een snelle mobilisatie echter is het noodig, dat deze in vreedetijd tot in de kleinste bijzonderheden geregeld zij, en dat dus een ieder, die daartoe zal moeten medewerken, vooraf daartoe worde aangewezen en in de gelegenheid gesteld om op de hoogte te komen van de taak die hij dan te vervullen heeft.

Het zou daarom aanbeveling verdienen, dat de officieren, die eventueel met deze aanschaffing zullen worden belast, steeds tegenwoordig zijn bij de jaarlijksche keuringen in die gemeenten, die voor hunne batterijen zijn aangewezen. Zij zullen dan in de gelegenheid zijn zich met hun taak vertrouwd te maken en bekend worden met den aard en de hoedanigheid der paarden, waaruit zij later een keuze zullen moeten doen, zoodat de belangen van hun batterij met vertrouwen aan hen kan worden opgedragen, en de hulp van buitenaf ook kan worden ontbeerd.

Neemt men aan dat die officieren, die een cursus te Amersfoort en te Breda hebben doorlopen, zich reeds meer op dit gebied hebben kunnen ontwikkelen, dan is het een verblijdend verschijnsel, dat hun getal zich voortdurend uitbreidt en ligt het voor de hand, dat zij in de eerste plaats voor die aankopen moeten worden aangewezen.

December 1893.

EENIGE OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN:
OPLEIDING DER RECRUTEN BIJ DE INFANTERIE EN ANDERE OEFENINGEN.

(Voorkomende in N°. 5 van 1894.)

De Schrijver, M., van bovengenoemd opstel wijst er in de eerste plaats op, dat het thans bij het Nederlandsche leger gevolgde stelsel, wat betreft de opleiding der recruten bij de infanterie, niet deugt, omdat de compagniescommandant hoegenaamd geen vrijheid van handelen bezit. Aannemende dat de compagniescommandant bij de opleiding der recruten werkelijk zóó aan banden wordt gelegd, dat hij de noodige zelfstandigheid in dit opzicht mist, hetgeen zeer zeker te betreuren zou zijn, komt het mij toch voor, dat de wijze van uitvoering der regeling in elk geval de hoofdzaak is en dat de compagniescommandant als leider van het onderricht en uitvoerder van het, zij het dan zelfs van hoogerhand te veel geregelde, zich toch nog altijd voldoende op den voorgrond kan stellen, zijn persoonlijke invloed kan doen gelden en zich, zeer ten voordeele der opleiding, kan doen kennen als opvoeder en soldaat. Het stelsel »opleiding der recruten bij de compagnie» moge dan ook in de toepassing bij ons te wenschen overlaten, tegen het stelsel zelf is, mijns inziens, juist bij onzen korten oefeningstijd, weinig in te brengen. Waar dan ook M. o. a. zegt: »In een leger als het Nederlandsche, waarbij de infanterist zoo kort dient, doet het er niets toe of de compagniescommandant of wel de adjudant met de opleiding der recruten is belast,» beweer ik beslist het tegendeel. Waarom voor de compagniesofficieren en hunne soldaten een kostbaren tijd laten verloren gaan, waarin men elkander kan leeren kennen en waardeeren en waarin de officier door zijne persoonlijkheid den soldaat achting en vertrouwen kan inboezemen. Kan verder die opleiding voor de compagniesofficieren, en vooral voor de jongere officieren, bij behoorlijke leiding niet worden eene oefenschool in geduld, volharding en toewijding? Kan zij niet het aanzijn geven aan een gewettigden en alleszins nuttigen wedijver?

Ik ga dan ook in geen geval met M. mede en antwoord ontkennend, waar hij de vraag doet: of het, wegens de geringe sterkte van den troep na het afexerceeren, welke niet toestaat dat door de compagnie eenige

oefening worde gehouden met *meer* dan eene sectie op ongeveer oorlogsterkte, dus niet beter ware geweest, dat de opleiding der recruten ware gebleven in handen van den adjudant, totdat zij waren afgericht, in zoverre dat zij in de compagnieschool konden overgaan; dat dan de recruten van het bataljon waren gesteld geworden onder een der compagniescommandanten van dat bataljon, die met het kader zijner compagnie belast ware geworden de verdere opleiding te voltooien; dat de verdere leerwijze geheel aan dien compagniescommandant ware overgelaten, maar hij ook daarvan de geheele verantwoording had te dragen?

Afgescheiden van het feit, dat »opleiding der recruten tot aan den overgang in de compagnieschool door den adjudant», dan wel »opleiding door den compagniescommandant,» niets te maken heeft met de sterkte, welke de compagnie bezit bij de daarop volgende oefeningen, zou men, zoodoende, de officieren en het mindere kader van 3 compagnieën per bataljon zelfs 3 jaren achtereen verstoken laten van eene hoog noodige leer- en oefenschool. Ook zou bij mogelijke mobilisatie het geval zich kunnen voordoen, dat de jongste lichting, voldoende geoefend om te velde te trekken, naar de compagnieën terugkeerde, zonder dat het kader dier compagnieën vóór dien tijd één man dier lichting had gezien; waar mogelijk, vermijde men deze toestanden.

En hoe stelt men zich voor het kader van de 3 compagnieën, welke geen recruten ontvangen, ongeveer den geheelen zomer *bezig te houden*? Want meer dan dat zal en kan het niet worden, waar nagenoeg geen enkel man ter oefening aanwezig is.

Zou het middel niet erger worden dan de kwaal, en zou de kwaal zelf: » terwijl nu niet anders worden gekweekt dan lieden, die bekend zijn met detail-dienst, die nimmer optraden of handelden in verband met nevenafdeelingen en dan ook elk idee van gezamenlijk handelen missen», er niet eer door vermeerderen? En wanneer eene lichting voor herhalings-oefeningen onder de wapenen is, lijdt men ten slotte bij $\frac{3}{5}$ van alle compagnieën (zie bladz. 283, 4de alinea v. o.) aan hetzelfde euvel, dat M. door zijne regeling wilde vermijden, nl. dat die compagnieën geen oefening kunnen houden met meer dan eene sectie op ongeveer oorlogsterkte.

En hiertegenover het voordeel: » $\frac{1}{4}$ van het kader gewoon en bekwaam om om te gaan met afdeelingen op oorlogsterkte.»

Gewoon en bekwaam? Ja, maar nog geen $\frac{1}{2}$ jaar van 4 achtereenvolgende jaren (is de opleiding tegen 1 September voltooid, dan staat M. de manschappen weder aan de compagnieën af), doch de overige $3\frac{1}{2}$ jaar? Om die gewoonte te verkrijgen en *te behouden*, zou ik liever veelvuldig voor oefeningen verschillende compagnieën en bataljons bijeenvoegen, waartoe de compagnieschool en de bataljonsschool vrijheid geven; hetgeen trouwens, dit geef ik dadelijk toe, alleen in eenigszins groote garnizoenen toepassing kan vinden.

En zou bij al het kader de ambitie wel even groot zijn, waar men weet dat men eigenlijk het werk doet voor een ander, en dat men de geofende manschappen voor $\frac{3}{4}$, zal moeten afstaan? Elk mensch is nu eenmaal in meerdere of mindere mate egoïst!

De officieren, het kader, die altijd en immer omgaan met kleine onbeduidende afdeelingen, zooals in ons leger het geval is, worden peuteraars, zegt M. Zal dat bij de door hem voorgestelde regeling er op verbeteren? Afgescheiden, dat men in dienst niet te laag op detail-zaken, al zijn ze ook van ondergeschikt belang, moet neerzien, vrees ik dat het kwaad niet zal verdwijnen, waar een zeer groot deel van het kader, zelfs nog bijna den geheelen zomer door, slechts het toezicht heeft op een handjevol manschappen, veel minder nog in aantal dan bij de tegenwoordige regeling, en zal het kwaad ten slotte zóó in merg en been zitten, dat men het niet meer kwijt raakt.

Niet dat ik ook hierin geene verbetering zou wenschen waar zij noodig is, maar het middel, door M. aangegeven, zal, vrees ik, falen; afdoende zou alleen zijn de vervulling van den vromen wensch, waarin M. en ik zeker eensgezind zijn: het geheele jaar door, of althans 's zomers, bij alle compagnieën een behoorlijk sterke troep ter oefening onder de wapenen. Niet te lang echter bij droombeelden en idealen vertoeft: daaronder reken ik ook de door M. gekoesterde illusie, dat »de officier en het kader, gekweekt in deze school, zal leeren handelen en in hooger rang opklimmende, flink en gemakkelijk weten op te treden." Want, waar wordt gezegd: »alleen door te oefenen met troepen wordt de militair militair", voeg ik er bij »door bijna doorlopend te oefenen", en niet door zóó afgebroken te oefenen als uit de voorgestelde regeling zou voortvloeien.

Alvorens nu de regeling der oefeningen, door M. voorgestaan, nader te beschouwen, eene vraag: wordt het denkvermogen in den strijd, vooral dat van den aanvoerder, door M. niet te sterk tot nul gereduceerd? »Moet hij nadenken, dan komt hij te laat," staat er. Veel hangt, mijns inziens, hierbij af van den rang, dien de aanvoerder bekleedt: in de lagere rangen en in alle graden zal de tijd tot nadenken niet altijd aanwezig zijn; in de hoogere rangen daarentegen, waarin men grootere afdeelingen of hoogere eenheden aanvoert, is die tijd daarentegen in den regel wèl voorhanden. Maar hoe wil ook de aanvoerder » . . . zonder nadenken, en als het ware in halucinatie, het bevel geven, *passende voor de omstandigheden*" (1)? Sluit dit laatste al niet in, dat hij moet nadenken?

Op welke wijze wil nu M. de bezwaren, volgens hem verbonden aan de tegenwoordige regeling der oefeningen, het gebrek aan onderling vertrouwen tusschen kader en manschappen, aan zelfvertrouwen bij het kader, aan

(1) Ik cursiveer.

zelfstandigheid bij de aanvoerders, aan oorlogssterke verbanden uit den weg ruimen?

Daartoe worden de recruten, die half Maart onder de wapenen komen, bij de infanterie per regiment ingedeeld bij een en hetzelfde bataljon, om daarbij te worden gekleed en geoefend; administratief worden zij verdeeld over de twintig compagnieën, zij zijn echter bij het *oefeningsbataljon* in onderhoud. Dit bataljon moet, wat kader betreft, gebracht worden op vredesformatie; het kader mag, onder geen voorwendsel, worden onttrokken aan de oefeningen. Ieder compagniescommandant van het oefeningsbataljon ontvangt derhalve de recruten van 5 compagnieën en leidt deze geheel op, tot op 5 September het oefeningsbataljon ontbonden wordt en het personeel naar de respectieve compagnieën gaat. Het groote bezwaar dat het kader der compagnie geheel buiten de opleiding staat van den later aan te voeren troep; de quaestie van het bezighouden van het kader van 16 compagnieën per regiment; de overweging dat slechts éénmaal in de 5 jaren het kader der compagnieën recruten opleidt, dat alles geldt in even sterke mate als hierboven door ons op den voorgrond gesteld. Wat wordt er van de »gewoonte» om oorlogssterke afdelingen aan te voeren, indien dit slechts geschiedt gedurende 4 maanden (nl. van 1 Mei, datum van overgang in de compagniesschool, tot 1 September) in een tijdsverloop van 5 jaar?

Ook schijnt de vraag gewettigd: is het kader der compagnie, tot aan het overgaan in de compagniesschool, voldoende sterk om gelijktijdig de recruten van 5 compagnieën op te leiden, zoowel praktisch als theoretisch? Kan het detail-onderwijs in den velddienst, het onderricht in de voorbereidende schiet-oefeningen, in het schijfschieten enz. met voldoende vrucht worden gegeven? Daarbij niet te vergeten, dat onder het kader, met de opleiding belast, zeer jeugdige korporaals en milicien-korporaals zich kunnen en zullen bevinden.

Na \pm 10 weken moet de soldaat geschikt zijn om op te treden in het bataljon. Op 1 Mei gaan de oefeningsbataljons der verschillende regimenten naar een kamp, bij voorkeur naar een en dezelfde legerplaats. De bataljons derzelfde divisie worden 3 aan 3 gevormd tot een oefeningsregiment, onder een der regimentscommandanten behoorende tot die divisie.

De regimentscommandant wordt dus 4 maanden lang belast met het toezicht en de leiding van de oefeningen van 1 bataljon van zijn eigen regiment en van 2 andere bataljons, behoorende tot 2 andere regimenten. De commandanten van deze laatste regimenten merken verder van de opleiding hunner onderhoorige manschappen in het kamp niets, kunnen ook niet den minsten invloed daarop uitoefenen en hebben die manschappen maar te aanvaarden zóó als ze 5 September bij het regiment terugkomen.

Het eenige voordeel is, dat elke regimentscommandant, al is het dan slechts één jaar van de 3 jaren, 3 bataljons in oorlogssterk verband aanvoert, maar. . . . van deze bataljons zal hij in oorlogstijd er slechts één aanvoeren, de beide andere behooren niet tot zijn regiment.

En zoo krijgt men ten slotte op 1 Augustus in de legerplaats één der 3 divisiecommandanten als commandant der vereenigde troepen, waaronder nu ook cavalerie, artillerie en genietroepen. Wederom hetzelfde bezwaar als hierboven: de divisiecommandant voert het bevel met name over infanterieafdeelingen, welke slechts voor $\frac{1}{3}$ tot zijne divisie behooren.

De miliciens, die voor herhalingsoefeningen opkomen, moeten op 1 Aug. bij de korpsen present zijn. Zij, die behooren tot het oefeningsbataljon, worden niet gezonden naar de legerplaats, maar bij het bataljon van het regiment ingedeeld, hetwelk een volgend jaar als oefeningsbataljon zal worden aangewezen. Een deel dezer miliciens, in stede van te worden geoefend door het kader der compagnieën waartoe zij feitelijk behooren, komen dus weder door eene verschikking in handen van aan hen geheel vreemd kader, dat zich aan hunne oefening wel niet al te veel zal laten gelegen liggen. En het eigenaardige is, dat door de regeling der oefeningen op de door M. voorgestelde wijze het doel zelfs wordt voorbijgestreefd: door de manschappen, voor herhalingsoefeningen opgekomen, behoorende tot de compagnieën van het oefeningsbataljon, bij die compagnieën in te deelen, zou men zelfs meer dan oorlogssterke compagnieën verkrijgen: daarom ook hen weder ingedeeld bij compagnieën waartoe ze niet behooren!

En nu ten slotte nog een woord over de naar de legerplaats mede te nemen voertuigen. M. wil dat de infanterie alle voertuigen, in oorlogstijd voor haar aangewezen, medeneemt naar de legerplaats en dat met 1 Juli de noodige treinpaarden enz. ter bespanning dier voertuigen aldaar aanwezig zijn.

Die treinen moeten bij elke oefening worden medegenomen.

Ik geloof niet, dat het nut van dezen maatregel zou opwegen tegen de kosten. Bij alle oefeningen geve men bevelen aan den bagagetrein, alsof deze werkelijk aanwezig was, en ofschoon ik in het algemeen geen voorstander van *markeeren* ben, zou ik in dit geval eene uitzondering willen maken en de bagagetreinen willen laten aangeven door enkele manschappen met vlaggen: de leiders der oefeningen zijn dan wel genoodzaakt er aan te denken. De gevechtstreinen der bataljons, nl. de van de infanterie-munitie-colonne daarbij gedetacheerde patrooncaissons en de ziekenkar, zou ik echter bij alle oefeningen op eenigszins groote schaal bij die bataljons aanwezig wenschen, o. a. om aanvulling der munitie tijdens het gevecht en behoorlijke opstelling der caissons practisch te kunnen beoefenen.

Na het voorafgaande behoeft het verder geen betoog, dat ik mij met de door M. voorgestane »opleiding der recruten en andere oefeningen» minder goed kan vereenigen. De tegenwoordig gevolgde regeling moge verre van volmaakt zijn, ze is voor verbetering vatbaar en vooral daarna zou ze mij meer toelachen dan de denkbeelden van M.

MEES.

Breda, Mei 1894.

BOEKAANKONDIGINGEN.

Algemeene kaart van de Oostenrijksche Nederlanden en het bisdom Luik op de schaal van 1:500.000, voorstellende den toestand in 1743—1750, ontworpen en geteekend door H. E. W. RODI DE LOO, Gepensionneerd Generaal-Majoor der Artillerie, naar de gegevens der driehoeksmeting in België en de beste voorhanden kaarten.

Bijlage tot de algemeene kaart der Oostenrijksche Nederlanden, behelzende eene beknopte beschrijving der gesteldheid van die gewesten omstreeks de helft der 18de eeuw, door H. E. W. RODI DE LOO, Gep. Generaal-Majoor. 's-Gravenhage, Gebrs. J. en H. VAN LANGENHUIJSEN. 1894.

De zeer duidelijk geteekende kaart geeft een beeld van de uitgestrektheid en den horizontalen vorm van de *Oostenrijksche Nederlanden* omstreeks het midden der vorige eeuw, vooral van belang voor den beoefenaar van de geschiedenis, aan wien met nadere toelichting in de bijlage, een overzicht wordt geboden van de toenmalige staatkundige verdeling van het tegenwoordige België met aangrenzende grenslanden over de *Oostenrijksche Nederlanden*, het bisdom *Luik*, *Frankrijk*, *Pruisen*, en de *Republiek der Vereenigde Provinciën*.

De bijlage geeft verder een aantal wetenswaardige aardrijkskundige, plaatselijke, geschied- en krijgsgeschiedkundige bijzonderheden.

Als overzichtskaart in het groot kan de kaart natuurlijk ook gebezigd worden bij de bestudeering der oorlogen, die zoo veelvuldig op Zuid-Nederlandschen bodem zijn gevoerd. Meer mag men er echter in dit opzicht niet van verwachten; de schaal is te klein, om er de marschen der legers en legerafdeelingen gedetailleerd op te kunnen volgen. Buitendien zijn van de wegen alleen de chaussées en straatwegen ingeteekend, terwijl de verticale vorm van den bodem op de kaart niet is aangegeven.

Deze opmerking wordt alleen gemaakt met het oog op eene aankondiging in een militair tijdschrift, en volstrekt niet met de bedoeling, er den Vervaardiger een grief van te maken, dat hij ons niet meer geeft dan hij — ook blijkens de kleine schaal — wilde geven. Integendeel mag het onze bewondering wekken, dat de Generaal op zijn betrekkelijk hoogen leeftijd nog steeds den arbeidslust en de arbeidskracht bezit, waarvan kaart en bijlage getuigen.

Uittreksel van het Reglement voor den Garnizoensdienst en Algemeen voorschrift betrekkelijk den dienst der wachten bij gevangenen, ten behoeve van onderofficieren en korporaaals, door B. G. KOOPMAN, Kapitein der Infanterie. Vierde herziene en verbeterde druk. Zutphen, W. J. THIEME & Co. 1894. Prijs f 0,40.

Dit werkje behoeft onze aanbeveling niet meer; het heeft zijn weg reeds lang gevonden. Wij willen daarom alleen met waardeering opmerken, dat de Schrijver ook in dezen vierden druk weer door aanvullingen en verbeteringen gezorgd heeft het op de hoogte van de nieuwste bepalingen te houden en het daardoor zoo goed mogelijk aan zijne bestemming te doen beantwoorden.

Schetsen uit den Atjeh-oorlog, door J. P. SCHOEMAKER, Kapitein der Infanterie Nederlandsch-Indisch leger. Tweede bundel. Tweede druk. Met schetskaartjes. 's-Gravenhage, W. P. VAN STOCKUM & ZOON. 1894. Prijs f 1,50.

Nederlandsch-Indische krijgsverhalen, door J. P. SCHOEMAKER, Kapitein der Infanterie Nederlandsch-Indisch leger. Met portret van DIPO-NEGORO. 's-Gravenhage, W. P. VAN STOCKUM & ZOON. 1894. Prijs f 1,75.

De Indische militaire schetsen van den Kapitein SCHOEMAKER werden in dit Tijdschrift reeds herhaaldelijk met lof besproken. Dat zij bij voortdoring belangstellende lezers vinden, bewijst de verschijning van dezen herdruk van zijn tweeden bundel Atjeh-schetsen. Voor de beoordeeling daarvan verwijzen wij naar den jaargang 1894, blad. 125.

Verder biedt de Schrijver ons thans een derde reeks van schetsen aan, die zich ditmaal niet uitsluitend op het gebied van den Atjeh-oorlog bewegen. De heldendood der dapperen van Goegoer Malintang, de Java-oorlog, de krijgsvrichtingen op Borneo in 1870—71, de Edi-expeditie van 1890 vormen, met eenige gebeurtenissen uit den Atjeh-oorlog, de onderwerpen van een achttal verhalen, die wij met hetzelfde genoegen als des Schrijvers vroegere schetsen hebben gelezen en met warmte, vooral ook aan Jong-Nederland, ter lezing aanbevelen.

Gefechtsbilder aus dem Kriege 1870—71. Band II. Die Gefechte von Bois-commun und Lorcy am 24. und 26. November 1870. Nach amtlichen Quellen und handschriftlichen Aufzeichnungen von Mitkämpfern, von FRITZ HOENIG. Mit zwei Plänen. Berlin, 1893. Militär-Verlag R. FELIX. Prijs Mk. 2,40.

Het 1ste deel van de gevechtsbeelden van FRITZ HOENIG gaf ons een beeld van twee dorpsgevechten, het 2de deel is uitsluitend gewijd aan den verkenningsdienst. Speelt het inwinnen van berichten, die tot grondslag moeten dienen

van strategische of tactische berekeningen, in den oorlog een groote rol, geenszins mag daarbij over het hoofd worden gezien, dat de betrouwbaarheid dier berichten later dikwerf blijkt zeer gering te zijn geweest, terwijl de verkregen uitkomsten zich meermalen in omgekeerde reden verhouden tot de offers, die aan het doel zijn gebracht. Snelheid van beweging, gepaard aan de gave der oordeelkundige waarneming, leveren de beste waarborgen voor degelijke verkenning; eerst in het uiterste geval wordt de strijd het hulpmiddel om het doel te bereiken.

De beide verkenningen, die HOENIG tot het onderwerp zijner beschouwingen maakt, behooren tot die, waarbij vooruit kon worden gezien, dat het doel niet zonder strijd zou kunnen worden bereikt. Zij hadden plaats in de voor de Duitschers zoo moeilijke dagen aan de *Loire* op 24 en 26 November en gingen als zoodanig vooraf aan den strijd bij *Beaune la Rolande* op 28 November. De Duitschers stonden op den 24sten November tegenover meerendeels geheel onbekende omstandigheden, de Franschen daarentegen beschikten uit den aard der zaak en ten gevolge van de oorlogvoering in het eigen land over betere gegevens. Van de zijde der Duitschers werd op 24 November verkend in de richting van *Bois-commun*, van die der Franschen op 26 November in de richting van *Lorcy*. Terwijl HOENIG de maatregelen door partijen genomen bespreekt, komt hij tot de conclusie dat de Duitschers op den 24sten hun doel volkomen bereikten, terwijl de Franschen op den 26sten niets meer te weten kwamen dan hetgeen zij reeds wisten. Aan de verkenning op den 24sten werd deelgenomen door 2 compagnieën infanterie en 2 eskadrons cavalerie. HOENIG noemt de maatregelen onverbeterlijk en voegt er bij dat er wel geen tweede voorbeeld zal worden gevonden, waarbij met zulk een nauwkeurigheid de rol kan worden bestudeerd, die iedereen bij zulke gelegenheden zal hebben te vervullen. Worden aldus de verwachtingen hoog gespannen, vervuld worden ze onzes inziens niet! Het ligt in den aard der zaak dat bij een verkenningsdetachement uit infanterie en cavalerie samengesteld, de eerste geheel ondergeschikt is aan de laatste. De cavalerie is het element voor de waarneming, de infanterie dat voor den weerstand en den steun; deze theoretische grondgedachte komt in de genomen maatregelen goed tot haar recht. De cavalerie gaat met een groote mate van zelfstandigheid vooruit, een stafofficier vergezelt haar; de commandant van het detachement blijft bij de infanterie achter. De voortroep der cavalerie nadert *Bois-commun*, dat zwak bezet is door een detachement lansiers, en stoot op een veldwacht die, na enkele schoten afgegeven te hebben, ijlings den terugtocht aanneemt en gevolgd wordt door den voortroep. Deze, het dorp binnenrijdende, wordt door inmiddels toegesnelde ruitery aangegrepen en geheel uiteengeslagen. De hoofdtroep van het detachement nadert intusschen *Mont-barrois* op 1500 M. ten N. O. van *Bois-commun* en maakt aldaar halt op het oogenblik, waarop twee Fransche eskadrons het dorp *Bois-commun* aan de zuidzijde binnentrekken.

Deze laatste, weinig geoefend als zij waren, gingen volgens HOENIG ten gevolge van een ongelukkig toeval — de commandant was zijn paard niet meer meester — tot een zeer ongeregelde aanval over, die op even weinig geordende wijze werd opgenomen en tot een verward handgemeen aanleiding gaf, dat met de gevangenneming van den zwaar gewonden Franschen ruiteraanvoerder, den overste BRASSERIE, eindigde. Leidt het maken van gevangenen in den regel tot verzameling van gegevens omtrent den vijand, deze gegevens winnen aan betee-

kenis, wanneer zij worden geleverd door een officier, die bovendien papieren van militaire waarde in zijn bezit heeft. Wordt, zooals in het onderwerpelijk geval, door een onvoorziene omstandigheid een zeer gunstige uitkomst bereikt, dan mag veeleer aan geluk dan aan degelijkheid van de genomen maatregelen worden gedacht. De indruk, dien dan ook de beschrijving van HOENIG bij ons achterlaat, komt in menig opzicht overeen met dien uit zooveel andere tactische voorbeelden verkregen; veel wordt beloofd, weinig wordt gegeven; in stede van bevestiging der theoretische grondslagen, wordt de overtuiging versterkt dat in de werkelijkheid de waarde der uitkomsten maar al te dikwijls door het gelukkig toeval wordt beheerscht. Wie uit dergelijke voorbeelden de tactiek hoopt te leeren, ziet zich teleurgesteld. Hem worden bravoures geboden, die aan jachtverhalen doen denken, in ruil voor tactische grondregels, geschikt om daarop voort te bouwen!

Diende bij de verkenning van *Bois-commun* het toeval de Duitschers in hooge mate, geenszins was dit het geval met de actie der Franschen tegen *Lorcy*, waarbij moest worden nagegaan of de Duitschers zich aldaar hadden versterkt.

Het Fransche verkenningsdetachement, eveneens uit infanterie en cavalerie bestaande, nadert *Lorcy*, dat door een Duitse jagercompagnie is bezet. Al dadelijk wordt aan beide zijden een vuurgevecht geopend, waarin de overmachtige aanvallende infanterie te kort schiet. Deze laat het vervolgens aan de ruitery over om door een onstuimigen aanval, die weinig succes belooft, de infanterie des vijands overhoop te rijden. De uitkomst liet zich voorzien, de cavalerie wordt grootendeels vernietigd, de infanterie neemt den terugtocht aan. Als voorbeeld van het optreden van een verkenningsdetachement heeft de tocht naar *Lorcy* daarom weinig waarde; uitkomsten van beteekenis worden niet verkregen, terwijl daarentegen de opofferingen vertegenwoordigd worden door het verlies van een geheel eskadron.

De beschouwingen, die HOENIG aan het slot van het 2de deel ten beste geeft, bevredigen ons veel meer dan het krijgsgeschiedkundig verhaal; zij leveren het bewijs zoowel van zijn meesterschap over de tactische theorie als van zijn vernuft om de handelingen van personen en afdeelingen in overeenstemming te brengen met de als deugdelijk erkende grondregels. Terwijl wij op dit laatste gedeelte de bijzondere aandacht vestigen, mogen wij niet verzwijgen dat naar onze meening HOENIG in zijn gevechtsbeelden een arbeid levert, waarvan de degelijkheid geen gelijken tred houdt met die der geschriften, waarmede hij tot nu toe de tactische literatuur heeft verrijkt.

D. V.

1160 *Themata für Winterarbeiten und Vorträge aus dem Gebiete der neueren Kriegsgeschichte, nebst Angabe der besten Quellen, von HERMANN KUNZ, Major a. D. Zweite wesentlich vermehrte und bis auf die neueste Zeit fortgesetzte Auflage. Berlin, Militär-Verlag R. FELIX. 1893. Prijs Mk. 2,40.*

Een werk van HERMANN KUNZ behoeft voor het studeerende gedeelte van het Nederlandsche officierskorps geen aanbeveling meer. Meesterschap over de behandelde stof, nauwkeurige en heldere uiteenzetting der feiten, kalme, opbouwende critiek kenmerken zijne steeds in aantal toenemende studiën op krijgsgeschiedkundig gebied.

Het hierboven vermelde werk is van anderen aard dan hetgeen de Schrijver ons tot nog toe geschonken heeft. Hij geeft ons daarin het geraamte van de krijgsgeschiedenis van den nieuweren tijd, met vermelding van de bronnen, die bij de bestudeering daarvan met het beste gevolg kunnen geraadpleegd worden.

Beginnende met den Russisch-Poolschen veldtocht van 1831 en eindigende met den burgerkrijg in *Chili*, wordt de behandeling van alle oorlogen in *Europa* (laatstgenoemde krijg is er alleen bijgevoegd met het oog op de uitwerking van het geweer van minimaal kaliber) verdeeld over een zeker aantal opstellen (*Chili* 10, Fransch-Duitsche oorlog 1870—71 515), die elk hetzij een gedeelte van den oorlog, hetzij beschouwingen over of gevolgtrekkingen uit de oorlogshandelingen omvatten. 't Zijn intusschen slechts de opgaven voor die opstellen; de uitwerking moet geschieden door hen, die zich daartoe geroepen gevoelen of aan wie zulks wordt opgedragen. De Schrijver geeft daarbij alleen — doch dit is van niet geringe beteekenis — de beste bronnen aan, om tot eene goede uitwerking van die opstellen te kunnen geraken.

Zijn voornaamste doel daarbij is den troepenofficieren, aan wie de oefeningen weinig tijd tot gezette studie overlaten, den winterarbeid te vergemakkelijken. De ouderen, de chefs, hebben voor het geven der opdrachten slechts een greep te doen uit zijn rijk repertorium; de jongeren, die de opdracht aanvaarden, behoeven niet lang te zoeken naar de gidsen, die hun den weg zullen wijzen. *KUNZ* voert ze in massa aan, een wenk te gelijker tijd dat een oorlog, eene oorlogshandeling, een veldslag niet uit één werk moeten bestudeerd worden.

Eene warme aanbeveling van de studie der krijgsgeschiedenis gaat in eene inleiding vooraf.

In 2 $\frac{1}{2}$ jaar was de eerste oplaag uitverkocht; dit zegt genoeg. In alle militaire bibliotheken mag aan het boekje eene goede plaats worden gegeven; waar door de officieren krijgsgeschiedenis bestudeerd wordt — en dat behoort overal te zijn — zal het dikwijls worden geraadpleegd.

Ergänzungen, Berichtigungen und Deckblätter zur zweiten Auflage des Tableaus: Gliederung und Ausrüstung der Armee im Felde, vom k. und k. Hauptmann des Geniestabes ADALFRIED SPRINGER. Ausgegeben im März 1894. Wien, L. W. SEIDEL & SOHN. Prijs 20 kr. ö. W.

De bovenvermelde aanvullingen en verbeterbladen hebben ten doel de bezitters van de tweede uitgaaf van het tableau, dat wij in den vorigen jaargang (bladz. 676) aankondigden, in staat te stellen dit naar de nieuwste bepalingen bij te werken. De veelvuldige veranderingen, die na de verschijning van genoemde uitgaaf in de organisatie en de dienstvoorschriften van het Oostenrijk-Hongaarsche leger zijn gebracht, maken deze herziening noodzakelijk en het verdient dus zeer te worden toegejuicht, dat de Kapitein *SPRINGER* de daartoe noodige gegevens in doelmatigen vorm heeft beschikbaar gesteld.

Voor hen, die nog niet in het bezit van het tableau zijn, zijn verbeterde exemplaren tegen 50 kr. ö. W. verkrijgbaar.